

Public Spaces and Urban Resilience

STATE OF AFFAIRS IN DUTCH CITIES and
EXPLORING HUMAN AND NON-HUMAN PERSPECTIVES

From Prevention to Resilience

2020 – 2022

Public Spaces and Urban Resilience

STATE OF AFFAIRS IN DUTCH CITIES and
EXPLORING HUMAN AND NON-HUMAN PERSPECTIVES

EDITORS

Boudewijn Boon, Martijn de Waal, and Frank Suurenbroek

RESEARCH PROJECT

From Prevention to Resilience

DATE

February 2023

FINANCED BY

The Netherlands Organisation for Health Research and Development (ZonMw)

COLLABORATION

This project is a collaboration between the Amsterdam University of Applied Sciences (AUAS) Chair of Spatial Urban Transformation (Faculty of Technology) and Chair of Civic Interaction Design (Faculty of Digital Media and Creative Industries), together with the following partners: Harvard University, The Bartlett at UCL, The University of Sydney, City Space Architecture, UNStudio, Pakhuis de Zwijger, The Beach, Arcam, PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.

VERSION

1.0

CITE AS:

Boon, B., Suurenbroek, F., & M. de Waal (2023) *Public Spaces and Urban Resilience: State of affairs in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University of Applied Sciences.

Introduction

This collection of articles contains contributions to the research project 'From Prevention to Resilience' (FPtP). In this project, the research team has generated insights and tools for designers, policymakers, and other professionals to contribute to more resilient cities and neighborhoods. The point of departure was public space as a site for intervention, while learning from the ongoing developments revolving around the Covid-19 pandemic.

During the early phases of the pandemic, governments initially focused on preventing the virus from spreading. Public spaces came to be seen as potential places for contamination. In response, fences, markings, and barrier tapes were put into place to orchestrate people's movement and promote physical distance. With our research project, we explored the role that public space could play besides such often ad hoc preventive measures. What other challenges can public space tackle with regard to the various shocks and stressors that hit cities and neighborhoods, now and in the future? And how to tackle these challenges in an integral way?

An integral approach to designing public spaces involves many disciplines, and it is to a great extent dependent on local governments' take on public spaces. To this end, we asked relevant experts to share their disciplinary reflections on a design perspective we have developed in the FPtP project, called *Human / Non-Human Public Spaces*. An earlier version of this design perspective was handed over to experts to provide feedback from an urban climate adaptation perspective and from a governance and cultural change perspective. Stephanie Erwin and Jeroen Kluck provide concrete feedback on the design perspective and offer a discussion in relation to the field of

Public Spaces and Urban Resilience: State of the art in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives.

urban climate resilience. Alex Straathof offers an essayistic text in which he reflects on some of the key notions of the design perspective, reflecting on some of the key notions of the design perspective based on cultural theory and his experience with interventions on the neighborhood level.

In parallel, we commissioned two independent experts in the field of spatial development and governance to make a preliminary analysis of the impact of COVID-19 on the government perspectives on public spaces. Both experts were given the same question, but they applied different methods. Hugo Verschoor Plug conducted an analysis on two national policy documents and six 'omgevingsvisies' – i.e., strategies on spatial planning and the environment – of large and middle-sized cities: Amsterdam, Breda, The Hague, Groningen, Rotterdam and Zwolle. Denise Vrolijk was asked to interview professionals from a cross-section of Dutch Cities in order to obtain their perspectives on how local governments viewed the role of public spaces in relation to resilience. Together, these analyses provide an overview of the current state of affairs in public space and urban resilience.

We thank the authors for sharing their expertise and insights and thereby contribute to the FPtR project. This project is funded by The Netherlands Organization for Health Research and Development (ZonMw), part of the subsidy round 'COVID 19: Maatschappelijke Dynamiek', project nr. 10430032010029.

Table of Contents

INTRODUCTION	3
TABLE OF CONTENTS.....	5
1. REVIEW OF THE NEXUS FRAMEWORK ON NEIGHBORHOOD RESILIENCE: BRIDGING HUMAN AND OTHER-THAN-HUMAN PERSPECTIVES IN URBAN DESIGN, FROM A DUTCH URBAN CLIMATE ADAPTATION PERSPECTIVE	6
2. VEERKRACHT CULTUURTHEORETISCH BEZIEN	18
3. ONDERZOEK STAND VAN ZAKEN PUBLIEKE RUIMTE.....	28
4. VEERKRACHTIGE PUBLIEKE RUIMTE VRAAGT OM INTEGRALE BLIK.....	43

1. Review of the Nexus Framework on Neighborhood Resilience:

Bridging human and other-than-human perspectives in urban design, from a Dutch urban climate adaptation perspective

Stephanie Erwin and Jeroen Kluck

This essay is a contribution to the research project 'From Prevention to Resilience' funded by ZonMw. Motivated by the Covid-19 pandemic, this research project explored how public space and forms of civic engagement can contribute to working towards more resilient urban neighborhoods. The project engaged a community of practice (CoP) to inform the research and to disseminate and critically discuss research outcomes. This essay, and the bundle it is part of, is the outcome of one of these engagements. The authors of this specific essay were asked to offer their disciplinary perspective on a first version of the *Human / Non-Human Public Spaces* design perspective, at that time still titled *Nexus Framework on Neighborhood Resilience* (click [here](#) and a PDF of this version will be downloaded). The authors were asked to do so based on their field of expertise, being climate-resilient cities. The authors have written this essay in coordination with the research team. To grasp the content of this essay and to take lessons from it, we encourage readers to first get familiar with the first version of the design perspective.

CITE AS:

Erwin, S. and J. Kluck (2023) Review of the Nexus Framework on Neighborhood Resilience: Bridging human and other-than-human perspectives in urban design, from a Dutch urban climate adaptation perspective. In Boon, B., Suurenbroek, F., & M. de Waal (Eds.), *Public Spaces and Urban Resilience: State of affairs in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University of Applied Sciences

Public Spaces and Urban Resilience: State of the art in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives.

The intention of this essay is to reflect on the *Nexus Framework on Neighborhood Resilience* from the perspective of urban climate resilience. This essay will be comprised of three sections. Firstly, we will attempt to contribute to the theoretical grounding of the framework by discussing the scholarship related to resilience. Secondly, we will briefly describe urban climate resilience in the Dutch context. Lastly, we will review the framework and its various parts as they relate to the field of urban climate resilience in the Netherlands.

Establishing the context and defining (urban) resilience

To reflect upon the framework on neighborhood resilience and its role in urban climate resilience, one must first understand its connection to urban resilience in the broader scholarship context. We found it helpful to first briefly review what has already been written on the topic of urban resiliency. Neighborhood resilience is a relatively new specification of the more prolific and widely used term, urban resilience. For this review we assume that neighborhood resilience has the same connotation as urban resilience. The term urban resilience has been adopted by many industries and professions, each with its own definitions and applications. In the article *Contrasting the framing of urban climate resilience*, Wardekker writes "The notion of urban (climate) resilience has become highly popular in both research and practice. However, the concept is inherently malleable; it can be framed in diverse ways, emphasizing different problems, causes, moral judgements, and solutions" (Wardekker, 2021 p. 1). To further position the framework within the context of urban resilience, we will explore a few examples on this subject below.

Defining urban resilience

In the article *Defining urban resilience*, the authors define urban resilience broadly by combining framing contrasts in the following way: "Urban resilience refers to the ability of an urban system-and all its constituent socio-ecological and socio-technical networks across temporal and spatial scales to maintain or rapidly return to desired functions in the face of a disturbance, to adapt to change, and to quickly transform systems that limit current or future adaptive capacity" (S. Meerow et al., 2017, p. 3).

Rethinking the urban resilience

The article *Rethinking the urban resilience: Extension and connotation* by R. Ba et al. (2022) goes further to say that the term urban resilience is multifaceted and presents a conceptual three-tier classification of urban resilience comprising of complex systems, social units, and infrastructure. Complex systems are comprised of economy, ecosystems, ICT systems, and

culture. Social units are comprised of individuals, communities, and organizations. Infrastructure is comprised of power systems, transportation, communications, and buildings. The authors present the case that there are six-dimensional characteristics of urban resilience. They are as follows: adaptation, robustness, restoration, redundancy, resourcefulness, and learnability and must be considered when defining urban resilience. The authors offer their redefinition of urban resilience as "The ability of an urban system and its constituent infrastructure, social units, and complex systems across temporal, spatial, and anthropic scales in physical, social, cyber, and cognitive spaces to forewarn, respond, and mitigate external and internal disruptions, maintain and adapt itself above the necessary functionality, and then quickly recover and learn to transform to the desired level of urban function" (R. Ba et al., 2022 p. 402). This article mainly focuses on the water aspects of urban resilience.

Contrasting the framing of urban climate resilience

Through an exhaustive literature review and framing analysis, Wardekker summarizes four urban resilience framings and their typical applications and analytical methods, as presented in figure 1. From his literature review, the author was able to link contrasting resiliency themes to better define the topic. The framings, equilibrium versus evolutionary resilience and systems versus community resilience are combined and contrasted to form an urban resilience matrix which helps planners and designers pinpoint exactly which resiliency framing best suits their needs (Wardekker, 2021). This framing is helpful to reference when considering the nexus framework on neighbourhood resilience.

Framing focus:	Short-term equilibrium	Long-term evolution
Systems	<p>Urban Shock-Proofing</p> <p>E.g.: Disaster engineering, economic resilience.</p> <p>Typical methods: models, stress tests.</p>	<p>Resilience Planning</p> <p>E.g.: adaptation & transformation, flexible planning & design; adaptive management.</p> <p>Typical methods: planning tools, assessment tools, design research, scenarios.</p>
People & communities	<p>Community Disaster Resilience</p> <p>E.g.: Self-sufficiency; social aspects of disaster planning & preparedness.</p> <p>Typical methods: indicators, surveys, interviews, case studies.</p>	<p>Resilient Community Development</p> <p>E.g.: Social innovation, social justice, grassroots action, bottom-up transformative governance.</p> <p>Typical methods: possibly case studies, creative tools, narrative collection, citizen science.</p>

Fig. 1 Wardekker’s urban resilience matrix “cross-comparison of urban resilience framings and their typical applications and analytical methods.” (Wardekker, 2021 p. 7)

From these three pieces of scholarship, it is easy to see that one must consider not only the short-term impact, but the long-term as well. Both temporal scales must be thoughtfully considered when implementing urban resilience. Additionally, urban resilience goes further than infrastructure, ecology, and climate – one must look at all the components of the urban context - - specifically, the more qualitative, “softer” aspects of urban resilience, including, but not limited to, social and cultural systems. We will reflect on the framework in relation to the scholarship in the last section of this essay. In the next section, we will discuss urban climate resilience as a subset of urban resilience, while focussing on the Dutch context, as it is more aligned with our experience.

Dutch urban resilience context with a focus on climate adaptation

Urban climate resilience is equivalent to prevention, or rather, the act of trying to prevent damage. Historically, the Dutch have focused the efforts on preventative measures related to water management. Specifically, coastal storm surges, fluvial flooding, and stormwater surface flooding. The coastal and regional defences consist of dikes and other mega constructions. These measures are meant to prevent flooding. In the western part of the Netherlands the Dutch have chosen to build them so high that the expected failure is once per 10,000 years. In more recent years, attention to design, governance, and participation has been given to reduce the impact and facilitate recovery after a disaster (Bosoni, M., et al., 2021).

Many Dutch [re]development projects use a multi-disciplinary approach to the [re]design of urban areas. For example, it is common to see adaptive, flood-proof buildings in projects. As well as designing to reduce drought to limit subsidence and therefore preventing possible structural damage to buildings. Another popular topic is the incorporation of greenery into urban areas to mitigate heat stress and improve livability.

In 2018, the Netherlands officially prioritized climate adaptation in the Delta Programme through the Delta Plan on Spatial Adaptation. "The central government, provinces, municipalities, and district water boards re-acknowledge the collective ambition of having the Netherlands climate-proof and water-resilient by 2050" (Delta Programme, 2018). Through this new policy, new development projects should be designed with that ambition in mind. All existing urban areas are expected to be retrofitted or rebuilt at least once every 30 years to ensure that all urban areas will be water resilient and climate-proof by 2050. However, in practice, making Dutch urban areas more climate resilient has proven difficult for several reasons.

What is sufficient?

The first major hurdle for Dutch policymakers was to determine what is sufficiently climate resilient. This is not only a matter of estimating the effect of climate change on the weather

extremes, and the impact of those new extremes, but also a matter of determining how often a certain flood or heat event or level of drought would be acceptable. For stormwater surface or fluvial flooding, this is relatively simple, as the damage of a cloudburst can be predicted through modelling. For urban heat stress, it is much harder to decide on what is sufficiently climate resilient. Although people die because of urban heat stress, there is not a clear threshold of outside temperatures in which fewer people die. For the liveability of an urban area, it is extremely difficult to determine an acceptable threshold temperature, as situations and contexts can be disparate. (e.g., age and health of person, land use, time of day). Additionally, deaths resulting from urban heat stress are less related to urban design and planning and more related to housing and healthcare. For the time being, Dutch municipalities seem to have settled for design guidelines which reduce heat risk, but do not try to solve all problems (Kleerekoper et al., 2021). For example, with a guideline aiming at urban designs in which each house is within 300m of a cool spot, Dutch municipalities try to be more heat resilient.

Implementation and effectiveness

The second hurdle is that urban climate resilience is challenging to implement in practice. Urban [re]development is a complex, multifaceted, time-consuming process with many stakeholders. Ensuring the implementation of climate adaptive measures into projects has been an arduous task. Most projects are under pressure because of time and budgetary constraints. Adding unclear or poorly understood climate adaptation guidelines might work in opposition to the desired outcome. However, many levels of government are trying to solve this, by making clear what is needed, by highlighting example projects, and by stimulating knowledge exchange. In the publication *The climate is right up your street*, researchers show to retrofit ten neighbourhood typologies to make them more climate resilient (Kluck, J. et al., 2018).

Urban climate resilience is perceived positively and is suggested to improve liveability. It is common to see municipal initiatives that encourage residents to be more climate adaptive. However, not all climate adaptive measures are created equal – one might argue that some of the most common interventions could be considered greenwashing in the grand scheme of urban climate resilience. While increasing the amount of green in an urban area does indeed help with all aspects of climate adaptation (Demuzere et al., 2014; Derkzen, van Teeffelen & Verburg, 2015), it is in the implementation that the effectiveness is lost.

For example, planters to decorate one's sidewalk or rain barrels for stormwater capture and reuse are both presented as effective urban climate adaptation. While both can improve one's enjoyment of their environment, their singular climate adaptive impact is negligible as is shown below. Simply placing a few planters will not reduce heat stress in any measure. It takes municipal-wide greening to see a reduction of temperatures. The general rule of thumb is for every 10% of additional greening, you can expect to see a 0.25-0.5 °C reduction in air

temperature (Steenefeld et al., 2018; Witteveen & Bos, 2014; Kleerekoper et al., 2018). On a really sweltering day (+30 °C) a reduction of 0,5 or 1 °C is imperceivable. To illustrate this further, consider the typical residential situation in the Netherlands. The average roof is 60m²; 1mm of rain over 1m² is equal to 1 litre of water. An extreme rain event which might cause flooding is defined as 20mm in one hour. With that being said, 20mm of rainfall on this roof would be 1200 litres of water. A large rain barrel of two hundred litres, would be filled with only one-sixth of the rainfall, reducing the amount of water which can contribute to flooding with only 17% -- even less if the barrel were not empty or if the rainfall is more extreme. These examples illustrate the need for a comprehensive, systematic approach to affect positive change in urban climate resilience.

Reflection

How does the Dutch approach to urban climate resilience fit within the previously discussed scholarship? Using Wardekker's urban resilience matrix to assess the most common implementation of urban resilience in the Netherlands, it becomes clear that the Dutch seem to focus more on the systems framing – short-term, urban shock-proofing and long-term resilience planning – almost always with an emphasis on climate adaptation. Although, it should be noted that the “softer” aspects of urban resilience are becoming more prolific in the Dutch context.

What is the nexus framework on neighbourhood resilience and how does it relate to urban resilience as previously discussed in this essay?

The Nexus Framework on Neighbourhood Resilience is an output of the project: From Prevention to Resilience. It was developed to offer guidance to urban designers to address shocks and stressors when building more resilient communities through public space and civic engagement. The authors attempt to emphasize the need for neighbourhood resilience by making the statement: "The impacts of climate change are already clearly visible, through issues such as urban heat and flooding, while the effects of biodiversity loss, such as food and resource accessibility, are not clearly visible yet" (The Nexus Framework on Neighbourhood Resilience, 2022 p. 1). In the following section, we will connect the project examples within the framework back to the scholarship previously discussed in this essay. We will also look at each component of the framework and discuss its context and application within the context of Dutch urban climate resilience.

Framing the framework with scholarship

As it relates to Defining urban resilience

The framework offers mostly project examples that fit within the socio-ecological network. However, there are a few project examples that could fit within both the socio-ecological and

socio-technical networks, such as Growing Codesign, Nikola Bašić's Greetings to the Sun, and Maxi Nirschl's Talking to the Trees. These three projects are examples of how technology can be used to potentially communicate with nature. However, these examples do not seem to have the temporal and spatial scales present. They do not present a clear pathway to return to a desired function nor display inherently the ability to transform systems that limit adaptive capacity (S. Meerow et al., 2017).

As it relates to Rethinking the urban resilience

The project examples could span all three classifications of urban resilience. As mentioned above, most of the projects have socio-ecological components, which fall within the complex systems and social units classifications. *Rethinking the urban resilience* breaks infrastructure into power systems, transportation, communication, and buildings (R. Ba et al., 2022). The projects wildlife bridges, water squares, and skate parks theoretically would be described as infrastructure. However, the six-dimensional characteristics are not inherently evident with the project examples presented in the framework. This could be because there is limited space to explain each project. As with the previous comparison, there is a missing link between temporal, spatial, and anthropic scales.

As it relates to Contrasting the framing of urban climate resilience

Contrasting the framing of urban climate resilience clearly presents four framings for urban climate resilience. For this essay, we attempted to fit the framework project examples into the urban resilience matrix but were unsuccessful. Many of the projects could possibly span multiple framings or fit in none at all. This exercise has shown that the link between the project examples and disaster prevention and rebound is missing.

Context and application as the framework relates to Dutch urban climate resilience

Below we will separately discuss the various components of the framework and explain how the framework relates to Dutch urban climate resilience in

Human and other-than-human communities

The framework specifies that it "creates an artificial divide" between the human and other-than-human communities to differentiate issues of resiliency (The Nexus Framework on Neighbourhood Resilience, 2022 p. 1). The authors argue that projects are usually designed for humans, suggesting implicitly that other-than-human communities are not considered. Additionally, they suggest that the separation of the communities forces diverse disciplines to come together to work integrally. The framework stresses that "other organisms also reside in

urban neighbourhoods, and these are considered in the framework for both inclusive and pragmatic reasons" (The Nexus Framework on Neighbourhood Resilience, 2022 p. 1).

The authors of the framework, in our opinion, are correct in that other-than-humans are essential and should be considered in the design. We view it positively that other-than-humans are presented apart from humans, as it draws the attention to the potential disparate approaches. Although designing for other-than-humans, is widespread in landscape and urban design, it is refreshing that it is specifically mentioned within the framework because in practice these types of design interventions are often lost in the practical implementation. As a result, cities are not as green and biodiverse as needed. For urban climate resilient design, green interventions are logical. Climate adaptation was initially focussed on reducing risks for humans. However, more attention is being paid to combat biodiversity loss in climate adaptation projects. The need for a healthy ecosystem to reduce climate risks is gaining more traction within urban and community planning. E.g. Healthy trees can better withstand drought, capture more rainfall, offer more shade, and provide habitat for other-than-humans. This special attention to other-than-humans in the framework is therefore a positive aspect of the framework.

Five concepts: agency, connection, diversity, rhythm, and abilities

The framework uses five important concepts to compare and contrast human and other-than-human communities," setting the dialog between different disciplines" (The Nexus Framework on Neighbourhood Resilience, 2022 p. 1). The concepts are agency, connection, diversity, rhythm, and abilities. For each community type, the authors define the concepts and offer relevant examples.

The five concepts are logical and, after some thought, essential for creating a resilient neighbourhood. The concepts defined within the framework are meant to inform active designers. In our experience, these concepts are used in practice regularly. This is because landscape architects are trained to consider more than just the technical application of design and engineering. Every concept, whether it is directly used or if another similar term is used instead, is inherently a part of the design process. For example, when designing a large urban area, contemporary landscape architects will seek to facilitate agency by empowering citizens through moments of participation and engagement. Often, they will research the applicable biomes and the keystone species to design for other-than-humans. Landscape architects use information gleaned from human and other-than-human residents to inform the design of the facilities, elements, plant selection and site layout. Agency, connection, rhythm diversity and ability are important concepts and play a key role in common urban design practice and partly also in urban climate adaptation.

Spatial and civic design

The framework suggests that two design disciplines, spatial design, and civic design, can contribute to the conditions for urban (neighbourhood) resilience. The authors offer definitions for each discipline – essentially, spatial design focuses on how spatial elements and qualities can address societal issues; civic design focuses on the more social aspects of society. Both disciplines have their own distinctions yet there is quite a bit of overlap. "The spatial aspects of public space play an important role in facilitating public life of local residents, while civic initiatives are important in enabling local residents to be represented and to organize themselves in the face of shocks and stressors" (The Nexus Framework on Neighbourhood Resilience, 2022 p. 1).

The definitions and examples of both disciplines, leaves more to be desired. Spatial design is inherently civic because a spatial designer is designing primarily for citizens. It is true that contemporary civic is not always spatial. However, one of the earliest articles ever published on the topic of civic design, *An Introduction to the Study of Civic Design*, details spatial design and social aspects in defining civic design (S.D. Adshead, 1910). If we apply that connotation to the framework's projects, it can be confusing as some of projects could fit into one or both disciplines. This section could be made stronger by making the distinctions between the two disciplines more explicit. Or alternatively, removing the disciplinary distinctions altogether.

Quadrants

The second page of the framework is where all the different terms and components are brought together. It is comprised of four quadrants, one for each of the five concepts: agency, connection, diversity, rhythm, and abilities. The y-axis is spatial and civic design, and the x-axis is human and other-than-human communities. The quadrants are civic/other-than-human, civic/human, spatial/human, and spatial/other-than-human. Within each quadrant, there are challenges, and examples highlighting projects that attempt to consider each combination of concepts, communities, and disciplines. Each project has a brief description and image.

In design, it is important to show precedents to inform and inspire. Overall, the visual design of the quadrants reinforces the relationships between the communities and disciplines. The framework does a decent job offering easy to grasp project examples.

Project examples

Some of the project examples are duplicated throughout the quadrants. It is unclear if that was intentional because of the possible overlaps, or if the projects were serving as "placeholders." Additionally, some of the projects seemed to be unrelated to the concept of urban or neighbourhood resilience. In the project "Growing Codesign" within the civic/other-than-human

quadrant, plants become co-designers. If one looks at the context, one could assume that the authors are suggesting that the plants are co-designing either a project or providing meaningful feedback within the planning or design process. However, after investigating the project outside of the framework, it became clear that, the researchers are harvesting "electrophysiological signals emitted by plants with medical sensing technology as the base for plant-human creative-aesthetic collaborations" (Growing co-design, 2022). It is not clear how this project contributes to neighbourhood resilience and could be perceived as a gimmick.

Summary framework review and conclusions

The framework gave us the opportunity (and task) to consider on climate adaptation and resilience. We see urban climate adaptation as a subset of urban resilience. The framework might help in some way in urban climate adaptation. The focus on the other-than-humans (next to humans) is useful as green and biodiversity quite often gets too little attention in practice. Furthermore, the other-than-human distinction is essential in climate adaptation as many interventions are nature based. The division between civic and spatial is for urban climate resilience not so useful. The five concepts that are articulated in the framework echo the current common approach of landscape architects and urban designers in designing urban areas, but do not specifically help in climate adaptation.

As climate resilience is an essential element in urban resilience, the framework could have been stronger if it would have a more complete and helping function for urban climate resilience. Now the two main obstructors for a quick implementation of urban climate adaptation in practice are not addressed. The framework does not help in defining what is sufficiently climate resilient and provides only little help in overcoming the problem of the complex reality with so many different goals. This would require a more technical approach. However, the five concepts might make it possible to be in contact with each other (agency and diversity), find their needs (ability and rhythm) and to determine locally on a climate resilience and create positive energy for the (climate) resilient design of a neighbourhood.

References

Adshead, S. D. (1910). An Introduction to the Study of Civic Design. *Town Planning Review*, 1(1), 3–16.
<https://doi.org/https://doi.org/10.3828/tpr.1.1.k25421150511g571>

- Ba, R., Wang, C., Kou, L., Guo, X., & Zhang, H. (2022). Rethinking the urban resilience: Extension and connotation. *Journal of Safety Science and Resilience*, 3(4), 398–403. <https://doi.org/10.1016/j.jnlssr.2022.08.004>
- Bosoni, M., Tempels, B., & Hartmann, T. (2021). Understanding integration within the Dutch multi-layer safety approach to flood risk management. *International Journal of River Basin Management*, 1–7. <https://doi.org/10.1080/15715124.2021.1915321>
- Delta Programme (2021) National Delta Programme 2021—staying on track in climate-proofing the Netherlands. Dutch Ministry of Infrastructure and Water Management, the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, and the Ministry of the Interior and Kingdom Relations. <https://english.deltaprogramma.nl/binaries/delta-commissioner/documenten/publications/2020/09/15/dp2021-eng-printversie/DP2021+ENG+printversie.pdf>
- Demuzere, M., Orru, K., Heidrich, O., Olazabal, E., Geneletti, D., Orru, H., Bhawe, A. G., Mittal, N., Feliu, E., & Faehnle, M. (2014). Mitigating and adapting to climate change: multi-functional and multi-scale assessment of Green Urban Infrastructure. *Journal of Environmental Management*, 146, 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.025>
- Derkzen, M. L., van Teeffelen, A. J. A., & Verburg, P. H. (2015). Quantifying urban ecosystem services based on high-resolution data of urban green space: an assessment for Rotterdam, the Netherlands. *Journal of Applied Ecology*, 52, 1020–1032. <http://dx.doi.org/10.1111/1365-2654.12469>
- Derkzen, M. L., van Teeffelen, A. J. A., & Verburg, P. H. (2017). Green Infrastructure for urban climate adaptation: How do residents' views on climate impacts and green infrastructure shape adaptation preferences? *Landscape and Urban Planning*, 157, 106–130. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.05.027>
- Growing co-design. Growing CoDesign. (n.d.). Retrieved November 21, 2022, from <https://www.growingcodesign.com/about>
- Kluck, J., R. Loeve, W.J. Bakker, L. Kleerekoper, M.M. Rouvoet, R. Wentink, J.H. Viscaal, E.J. Klok en F.C. Boogaard (2018). *The climate is right up your street: The value of retrofitting in residential streets: A book of examples*. Amsterdam University of Applied Sciences: Faculty of Technology, research program Urban Technology, ISBN 978-94-92644-06-0. 76p
- Kleerekoper, L., Jacobs, C., Van der Kuur, J., Kluck, J. & Wilschut, L. (2018). *Baten van een groener Haarlem. Baten in euro's, graden verkoeling en leefbaarheid*. Hogeschool van Amsterdam.

Kleerekoper, L., Kluck, J., Klok, L., Solcerová, A., & Loeve, R. (2021). A practical approach towards designing heat resilient cities. Amsterdam; Amsterdam University of Applied Science.
https://www.hva.nl/binaries/content/assets/subsites/kc-techniek/publicaties-klimaatbestendige-stad/kleerekoper_2021_ibc2021-poster_210908.pdf?1638465042832

Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A Review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>

Steenefeld, G.J., Klompaker, J.O., Groen, R.J. & Holtslag, A.A. (2018). An urban climate assessment and management tool for combined heat and air quality judgements at neighbourhood scales. *Resources, Conservation and Recycling*, 132, 204-217

Wardekker, A. (2021). Contrasting the framing of urban climate resilience. *Sustainable Cities and Society*, 75, 103258. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103258>

Witteveen+Bos (2014). UCAM: Urban Climate Assessment & Management eindrapport, Rapport GV1102-2/14- 023.839.
https://ruimtelijkeadaptatie.nl/publish/pages/114614/ucam_eindrapport.pdf

2. Veerkracht cultuurtheoretisch bezien

Alex Straathof

This essay is a contribution to the research project 'From Prevention to Resilience', funded by ZonMw. Motivated by the Covid-19 pandemic, this research project explored how public space and forms of civic engagement can contribute to working towards more resilient urban neighborhoods. The project engaged a community of practice (CoP) to inform the research and to disseminate and critically discuss research outcomes. This essay, and the bundle it is part of, is the outcome of one of these engagements. The author of this specific essay was asked to offer his disciplinary perspective on a first version of the *Human / Non-Human Public Spaces* design perspective, at that time still titled *Nexus Framework on Neighborhood Resilience* (click [here](#) and a PDF of this version will be downloaded). The author was asked to do so based on his field of expertise and experience, being cultural theory and interventions on the neighborhood level. To grasp the content of this essay and to take lessons from it, we encourage readers to first get familiar with the first version of the design perspective.

CITE AS:

Straathof, A. (2023) Veerkracht cultuurtheoretisch bezien. In Boon, B., Suurenbroek, F., & M. de Waal (Eds.), *Public Spaces and Urban Resilience: State of affairs in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University of Applied Sciences

Het project *Van preventie naar veerkracht* is midden in de coronatijd gestart en was eerst op preventie gericht: Hoe houd je afstand in de openbare ruimte? Vervolgens is het project na de lockdown-periode verbreed naar veerkracht (resilience). In eerste instantie is een hele catalogus verzameld aan interventies, die tijdens de coronatijd op buurtniveau zijn uitgevoerd om de veerkracht te versterken, zowel ruimtelijk, sociaal als ecologisch. Daarna is een stap richting een *design framework* gezet, waarin de ontwikkelaars ervan verschillende perspectieven hebben ingebracht. Dat framework zal worden ingezet in uitvoering van ontwerp opdrachten van woningbouwcorporaties en gemeenten. De projectleiding heeft mij gevraagd dit framework te bezien vanuit een cultuurtheoretisch gezichtspunt en een koppeling te leggen met mijn ervaringen met interventies op buurtniveau. Enkele jaren geleden was ik binnen de Hogeschool van Amsterdam als lector en directielid verbonden aan het Speerpunt Urban Management en daardoor betrokken bij diverse fieldlabs in het Amsterdamse stadsdeel Nieuw-West. Allereerst ga ik in op enkele concrete voorbeelden uit deze fieldlabs. Het zijn voorbeelden waarin *collective coping* een rol speelt. Dat begrip legt een verbinding tussen veerkracht en de cultuurontwikkeling van buurtgemeenschappen. Met dit essay hoop ik een bijdrage te leveren aan de functie van het design framework als *conversation piece*.

Sociale veerkracht is een ingewikkeld woord. Een betekenis kan zijn dat mensen in staat zijn om met de omstandigheden waar ze in terechtkomen om te kunnen gaan. Coping gedrag dus en dat binnen het sociale verband dat binnen een buurt bestaat of juist door interventies wordt bevorderd. Er zijn meerdere voorbeelden aan te geven waarin collective coping op buurtniveau worden geconcretiseerd.

De beide volgende voorbeelden gaan over ruimtelijke inrichting. In Nieuw-West zijn in de jaren 2018-2019 workshops georganiseerd over hoe buurtbewoners hun eigen omgeving kunnen inrichten. "Design je eigen ruimte" was de titel. Buurten waarin dit speelde bestonden uit flats met dichte plinten. Daar ging heel weinig sociale controle van uit. Wat tot allerlei incidenten leidde. Daar is het plan opgevat om die plinten open te maken. In buurtsessies met bewoners ontstonden onverwachte ideeën. De mensen zeiden bijvoorbeeld: "Best wel goed als die plinten open worden gemaakt. Maar het is niet goed om overal bankjes neer te zetten, want we hebben last van hangjongeren. Dat zijn jongeren met impulsgedrag. Dus die zien iets, breken het glas van de open plinten en stelen het. Dat verhoogt de onveiligheid. Dus dát liever niet." Naar aanleiding van deze opmerkingen zijn de plannen toen aangepast.

In een ander project werden er kleine speeltuintjes in de buurt gecreëerd, die bedoeld waren voor jonge kinderen tot zes jaar. Daar gaf de buurt eenzelfde soort reactie op. “Als je die speeltuintjes helemaal open maakt, worden ze bevolkt door jongeren die daar gaan zitten. En dan wordt het dus niet gebruikt door de doelgroep waarvoor de speeltuintjes bedoeld zijn.” Dat heeft erin geresulteerd dat de speelruimtes een besloten ontwerp kregen, waarvan de sleutels aan buurtbewoners werden gegeven. Die konden daarmee invloed uitoefenen op wanneer die speeltuintjes opengingen, wie daarin kwam en hoe die gebruikt werden. Dat is een interessante interactieve manier om mensen meer invloed te geven. Die invloed *empowert* mensen. Dat is voor *resilience*, het goed kunnen omgaan met veranderende omstandigheden, van groot belang.

Het derde voorbeeld is meer sociaal van aard. We hadden te maken met de beleidsveronderstelling van de gemeente dat mate van laaggeletterdheid in Nieuw-West rond de 6 à 7 procent lag. Toen hebben we een eigen instrument ontwikkeld op basis van Amerikaans onderzoek naar een *Vital Sign*; hoe kun je met een sneltest van 6 vragen een vitaal signaal krijgen of iemand laaggeletterd is of niet? Zo’n Vital Sign test zoekt op efficiënte wijze naar een onderscheid tussen analfabeet, laaggeletterd, of geletterd zijn. Die test is eerst gevalideerd en voldeed ook aan de benodigde betrouwbaarheidseisen. Vervolgens hebben we in een veldonderzoek uitgevoerd door studenten die test bij duizenden bewoners van de verschillende buurten van Nieuw-West afgenomen. Dit in opdracht van de gemeentelijke stadsdeelorganisatie en de *Stichting Lezen en Schrijven*. Dat is een stichting die zich bezighoudt met het terugdringen van laaggeletterdheid.

Uit ons onderzoek kwam naar voren dat in enkele buurten meer dan 40 procent van de volwassenen laaggeletterd was. Andere buurten kwamen lager uit. Een klein aantal buurten scoorden die veronderstelde 6 à 7 procent. Vervolgens zie je dat als je dat teruggeeft aan de mensen, ze zelf met oplossingen komen: “Misschien moeten we meer collectieve taallessen gaan geven en volgen.” Enkele bewoners van Nieuw-West kwamen op het idee om zelf plekken te vinden om aan taalontwikkeling te werken. Daar zouden moskeeën voor te gebruiken zijn. Dat idee werd door de onderzoekers en de betrokken studenten die de vele interviews hadden afgenomen enthousiast ontvangen. Voor ons was Nicaragua een voorbeeld. Daar werd kort na de revolutie in de jaren ’80 van de vorige eeuw de laaggeletterdheid door collectieve actie in een paar jaar tijd teruggedrongen.

De resultaten van het veldonderzoek en de door bewoners genoemde oplossingen hebben we gepresenteerd aan het bestuur van het stadsdeel. Die waren daar echter niet blij mee. Als de onderzoeksconclusies geaccepteerd zouden worden, was het taalprobleem veel

groter dan gedacht. Dat zou gevolgen hebben voor de begroting en leiden tot andere politieke prioriteiten. Lesgeven in een moskee werd bovendien gezien als een doorbreking van de scheiding tussen kerk en staat. Dus die voorgestelde collectieve actie heeft geen doorgang gevonden. Het idee van collectieve actie was evenwel geboren. Allerlei burgerinitiatieven kwamen op om iets te doen aan laaggeletterdheid, zoals conversatielessen, taallessen in buurthuizen, samen boodschappen doen waarbij de Nederlandse aanduidingen voor supermarktproducten werden besproken. Het waarderen van collectieve actie is nog steeds actueel. Het vindt in deze tijd zijn uitwerking in bijvoorbeeld buurtveiligheidsapps, waarin buurtgenoten samenwerken met de politie. Ook het opzetten van lokale energiecoalities, waarin buurtgenoten worden opgeleid tot energiecoaches is zo'n hedendaags voorbeeld.

De voorbeelden rond het vormgeven van de eigen omgeving en het terugdringen van laaggeletterdheid hebben gemeen dat ze een bijdrage leveren aan een verhoogd *self-esteem*. Het eigen positieve zelfbeeld wordt versterkt. Eens te meer als dat in een collectief verband tot stand komt. Als je positief over jezelf denkt, ben je eerder geneigd actie te ondernemen en het effect van die acties ook aan jezelf toe te schrijven. Als je een laag zelfbeeld hebt, leidt dat tot een perceptie waarbij je de oorzaken van gebeurtenissen buiten jezelf percipieert. De *locus of control* leg je buiten jezelf. Dat vermindert het idee dat je zelf iets kan doen aan de situatie waar je je in bevindt. Dan voel je je eerder een slachtoffer van de omstandigheden. Een hoger self-esteem vergroot de veerkracht. Het voorbeeld over laaggeletterdheid gaf een andere kijk op de taalmogelijkheden van buurtbewoners. Mensen komen uit het buitenland, moeten een nieuwe taal leren. Dat is voor niemand gemakkelijk. Als ik in Afghanistan zou gaan wonen, zou ik ook moeite hebben de taal te leren en de landscultuur te doorgronden. Moeite hebben om deel te nemen aan het maatschappelijke leven ligt dus niet direct aan jezelf. Toch is dat een narratief dat snel bij beleidsmakers kan ontstaan. En als die narratief dat het aan jou ligt verdwijnt, dan kan dat bijdragen aan de veerkracht van mensen. Nog eens versterkt als een buurtgemeenschap tot collectieve actie komt. Het is van belang dat mensen doordrongen raken van het idee dat ze zelf aan knoppen kunnen draaien om hun omstandigheden te veranderen. Met elkaar problemen oplossen is een uiting van resilience.

De relatie tussen deze voorbeelden en de cultuurontwikkeling van sociale gemeenschappen in een buurt vraagt om wat nadere uitleg over wat cultuur inhoudt. Cultuur doet zich voor in sociale verbanden die zich ophouden in een bepaalde ruimte. De grenzen van die ruimte kunnen heel verschillend zijn. Een organisatie kent grenzen, evenals een familie. Dat geldt ook voor een buurt. Meestal is zo'n buurtgemeenschap een

losser sociaal verband dan een organisatie of familie. Binnen die begrensde ruimte van het sociale verband ontwikkelt zich een leefpatroon. Dat noemen we cultuur. Met cultuur is iets heel bijzonder aan de hand. Van buitenaf bekeken zie je dat een buurtgemeenschap een variant is in een spectrum van vele andere varianten die in andere buurten bestaan. Buurtgenoten zelf zien dat niet. Die veronderstellen dat wat zij doen normaal is. Ongemerkt worden gedeelde denkbeelden en overtuigingen tot waarheid verheven. Dat maakt dat die culturen een sterk stabiliserende werking kennen. Daarmee zijn ze identiek over tijd en geeft het leefpatroon aan leden van het sociale verband identiteit. Cultuurontwikkeling van een buurtgemeenschap betekent een verschuiving naar een volgende variant. Binnen alle sociale verbanden en dus ook binnen buurtgemeenschappen bestaan er subculturen die binnen de gemeenschap proberen dominantie te verwerven. Verschuiving naar een nieuwe variant betekent vaak dat een nieuwe subcultuur dominantie verwerft en zich weet te verspreiden binnen de gemeenschap.

Het *leefpatroon* binnen een gemeenschap is een samenspel van drie cultuuronderdelen. Binnen een cultuur bestaan *gedragspatronen*, die door een *mindset* worden gelegitimeerd. Binnen elk sociaal verband en dus ook binnen een buurtgemeenschap bestaat er een mindset die ingaat op wat goed gedrag is. Daarover delen leden van het sociale verband narratieven met elkaar. Je komt bijvoorbeeld op tijd voor een afspraak, je komt na wat je toezegt, of iedereen vindt het belangrijk aanwezig te zijn op het jaarlijkse buurtfeest. Zo'n mindset bestendigt gedragspatronen. De bestaande mindset en de gedragspatronen worden op hun beurt weer in stand gehouden door de onderlinge verhoudingen. Het geheel van die verhoudingen noemen we de *arena*. Zo'n arena wordt getekend door een dominante groep en een aantal dominante personen. De dominanten zijn de cultuurdragers die door anderen in de gemeenschap nagevolgd worden. In de arena bestaat een sociale hiërarchie. De invloedverdeling is een factor in de instandhouding van het leefpatroon in de buurtgemeenschap.

Het onderzoeksproject *Van preventie naar veerkracht* richt zich op *social designers* als The Beach en meer *ruimtelijk ontwerpers* zoals UN Studio. Deze ontwerpers voeren in kwetsbare buurten opdrachten uit voor publieke opdrachtgevers. Het *design framework* is voor deze ontwerpers ontwikkeld om interventies op buurtniveau te verbinden met de bestaande sociale opgaven en met de grotere klimatologische en ecologische vraagstukken. Daarvoor wordt het begrippenpaar human en *other-than-human* gebruikt. Een van de vragen die bij een ontwerper van het framework opkwam was: "Is het wel moreel verantwoord aandacht te besteden aan ecologische vraagstukken als in deze buurten de sociale opgaven zo groot zijn?"

Onder die vraag gaat schuil hoe dominante disciplines met mensen uit andere cultuurvarianten samenwerken. De dominante disciplines bij het design van een buurt zijn stedenbouwkundigen, architecten en sociaalgeografen. Die hebben veelal een technische opvatting over hoe de werkelijkheid in elkaar zit. Daarin speelt wat binnen de cultuurtheorie *bounded rationality* wordt genoemd. Disciplines zitten in een eigen wereld waarin bepaalde onderwerpen belangrijk zijn, mede omdat ze nog omgeven zijn met onzekerheden, twijfels en dilemma's. En dan komt er iemand uit een andere discipline die bijvoorbeeld zegt: "Heb je wel rekening gehouden met eenzame mensen?" Dan raakt die *bounded rationality* overbelast met onopgeloste problemen waar andere disciplines mee kampen. Dat geldt niet alleen voor de technische disciplines, maar geldt bijvoorbeeld ook voor psychotherapeuten die het aantal zittingen van een therapie moeten beperken, omdat de geestelijke gezondheidszorg als geheel onbetaalbaar dreigt te worden. Dat is wat er eigenlijk altijd gebeurt bij werelden die worden bepaald door een of enkele disciplines en die moeten gaan samenwerken met andere disciplines.

We staan aan de vooravond van een andere mindset betreffende samenwerking, want de meeste empirische werkelijkheden beperken zich niet tot één discipline. Samenwerken tussen disciplines betekent dan niet alleen dat je *transversale vaardigheden* nodig hebt om die andere werelden te verstaan, maar waarbij je anderen laat meebeslissen over vraagstukken op jouw terrein. Als je afsprekt dat dit voor alle terreinen zal gelden, dan leidt dat tot de gezamenlijke vraag: "Hoe moeten we hier nu zekerheid in zoeken?" Het gaat om vertrouwen in elkaar en om *decision making under uncertainty*. Dat is eigenlijk wat samenwerken inhoudt tussen disciplines en dat is iets wat in onze cultuurhistorie heel erg nieuw is. We ervaren onzekerheid omdat we beslissingen moeten nemen over aspecten die tot een andere discipline behoren, maar die we wel inclusief willen nemen.

Er wordt bij mindsetverandering tegenwoordig veel gesproken over de rol van *unusual suspects*. Opnieuw een voorbeeld uit de gezondheidszorg. We hadden een heel groot probleem in de ziekenhuiszorg: als er een fout werd gemaakt, dan werd dat al snel een tuchtzaak. Dus werden er geen fouten gemaakt. Die werden natuurlijk wél gemaakt maar die werden weggemoffeld. Toen is er een directeur van Shell gekomen, die onderzoek deed naar hoe er met problemen in de gezondheidszorg werd omgegaan. Die kwam tot de conclusie: "Anders dan jullie nú doen zijn incidenten in andere werkomgevingen een aanleiding om met elkaar te leren van die situatie. Dus een fout of een klacht is niet negatief. Nee, het is een kans om je eigen handelen en je organisatie te verbeteren." Een andere discipline reikte een andere manier van kijken aan, een andere narratief.

Een andere interessante vraag is: "Kan ik de *other-than-human* zijde betrekken als mijn opdrachtgever daar niet om vraagt?" Ik betwijfel of dat zo strikt gezien moet worden. Want je neemt een opdracht aan en hoe je die opdracht precies uitvoert, dat is niet aan de opdrachtgever. Dat is jouw verantwoordelijkheid. Een opdrachtgever moet niet op jouw stoel gaan zitten. Als wij onderzoek doen voor de overheid is het niet de bedoeling dat die overheid bepalend is voor het onderzoeksdesign en daarmee teveel invloed krijgt op de conclusies. Dat is aan ons. Hoe je het designproces precies inricht, daarin zou best hier en daar een uitstap gemaakt kunnen worden om het denken te verbreden. Wordt dat dan heel erg veel duurder? Niet vanzelfsprekend want er wordt natuurlijk overal geconsulteerd bij ingewikkelde opdrachten. Een deel van die consultaties kunnen ook ingaan op andere discipline gebieden.

Natuurlijk gaat het ook om de scope van de opdracht. Wat daar wel en niet in past. Daar zou openlijker over gesproken kunnen worden. Tussen opdrachtgever en opdrachtnemer spelen allerlei informele verwachtingen. Een opdrachtgever vraagt jou iets aan een problematische buurt te doen. Hij of zij heeft geld beschikbaar voor fysieke oplossingen. Dan is de verwachting dat er een bank bij de speeltuin komt, of een aanpassing van een gevel, of er komt een heel nieuw gebouw. Als het opgeleverde ontwerp ook aandacht besteedt aan biodiversiteit, dan ontstaat als vanzelf ook de verwachting dat je de opdrachtgever uitlegt wat dit voor buurtbewoners betekent.

Voor de scope van een opdracht is het begrippenpaar *human* en *other-than-human* interessant. Er zijn mensen die aangeven dat we de ruimtelijke omgeving veel inclusiever moeten benaderen. Het is niet: "Hoe gaan wij om met de natuur?" Maar: "Mensen zijn onderdeel van de natuur". Dus gaat de vraag: "Hoe gaan we om met de natuur?" over planten en dieren maar óók over onszelf. Wij zijn het onderdeel dat geïnccludeerd moet worden. Dat kan leiden tot verrassende ontwerpuitkomsten. Zo verbreed je het perspectief van wat een inclusieve samenleving is. De dichotomie tussen mens en natuur verdwijnt in deze narratief. En daarmee de belangenstrijd over de reikwijdte en invulling van opdrachten.

Mindsetverandering gaat over welke narratief de boventoon gaat worden. In de woorden die men kiest, zitten wereldbeelden die zichzelf reproduceren. Omdat het in de vraag zit en in het antwoord. Het is interessant om te kijken naar hoe onderzoek en conclusies met elkaar verbonden worden. Te kijken naar de semantiek van de vraagstelling. Want je ziet heel vaak bij onderzoek in het sociale domein, dat het antwoord eigenlijk al wordt gegeven

in de vraag, zoals bij die dichotomie tussen mensen en natuur, of tussen buurtbewoners en gebouwde omgeving.

Het *design framework* sluit ook aan bij een meer centrale vraag die steeds meer opkomt. Die gaat niet alleen over het verkeer tussen publieke opdrachtgevers en ontwerpers, maar over de rol van de overheid in algemenere zin: "Wat kunnen je van de overheid verwachten?" Dat speelt op vele gebieden. We hebben bijvoorbeeld te maken met een golf van criminaliteit rond drugsmokkel en verkoop. De oude oplossing is dat een drugsdealer door de politie wordt gepakt, door het OM wordt vervolgd en door de rechter tot een gevangenisstraf wordt veroordeeld. Dit werkt onvoldoende. Het is maar een heel klein stukje van een daadwerkelijke oplossing. Je kan niet anders dan de bevolking betrekken bij het scheppen van veiligheid. In de bestuurskunde ontstaat een dominante narratief dat de overheid een responsieve overheid moet zijn en in samenspraak met de bevolking en bedrijven maatschappelijke doelen moet nastreven, aan maatschappelijke waardecreatie moet doen. De vraag komt op: "Hoe zal de samenwerking tussen burgerinitiatieven en overheden vormgegeven gaan worden?". Daarin spelen ingewikkeldheden als de frictie tussen overheidsculturen en de culturen van burgerinitiatieven en buurtgemeenschappen. De overheid verleent subsidies maar verbindt daar zoveel administratieve verplichtingen aan dat burgerinitiatieven zich in een mal gedrongen voelen. Doelen moeten worden geformuleerd, die vertaald moeten worden in activiteiten, waaraan dan kostenplaatjes moeten worden gehangen. Activiteiten die moeten leiden tot tussentijdse en eindresultaten. Diezelfde overheid zal toezien op het daadwerkelijk behalen van die resultaten en daar consequenties aan verbinden als het tegenvalt.

Maar die verhoudingen, die arena waarin de overheid andere partijen dresseert, zijn onhoudbaar. Ze zullen veranderen. We zitten in een transitie naar een nieuwe arena, naar nieuwe samenwerkingsvormen. Bij Pakhuis De Zwijger staat een bord dat ik tekenend vind voor de transitie: *Who owns the city?* Van wie is de stad? Het antwoord is: van veel partijen. Van bewoners, van bedrijven, van overheidsdiensten, van maatschappelijke instellingen als ziekenhuizen en welzijnsorganisaties. Samenwerken moet. Ook wanneer we de ruimtelijke en ecologische vraagstukken proberen op te lossen. En een toenemende *resilience* van informele sociale verbanden als burgerinitiatieven en buurtgemeenschappen is daarin van belang. Het zou goed zijn als buurtgemeenschappen een volwaardige plaats aan tafel krijgen. Aan de tafel waar beslissingen worden genomen over de inrichting van onze omgeving. Zeker nu we geconfronteerd worden door de enorme, bedreigende klimaatopgaven waar we voor staan.

Op meerdere gebieden ontstaan er ook actuele inspirerende transitievoorbeelden die van belang zijn voor hoe we op een geheel andere manier omgaan met klimaat en natuur. Op de arbeidsmarkt vindt een transitie plaats en zie je een nieuwe narratief ontstaan. Mensen worden geworven op basis van skills. *Skillspaspoorten* bieden een actueel inzicht in wat een aanstaande werknemer kan. Dat leidt tot een secuurder matchingsproces dan het traditionele diploma kan bieden. Dat diploma is een certificaat dat na verloop van jaren niet meer weergeeft wat iemands mogelijkheden zijn. Inzicht in skills leidt ook tot *hidden matches*. Tot het inzicht dat de skillsset die iemand bezit ook heel goed kan worden ingezet in een geheel ander beroep. Zo kan iemand die in de hotelsector heeft gewerkt terechtkomen in de zorg en een bankmedewerker in de bouw werk vinden. Dat kan leiden tot intersectorale mobiliteit, waarmee de huidige kraptesectoren als zorg, bouw en techniek, ICT en onderwijs van arbeid kunnen worden voorzien.

Ook in de woningbouw wordt een transitie zichtbaar. Dat leidt tot een totaal andere inrichting van de samenwerking tussen publieke opdrachtgevers, projectontwikkelaars, uitvoerende partijen, toeleveranciers en bewoners. Er vindt *industrialisatie* plaats. Bouwen gebeurt in de fabriek. Prefab-elementen worden op de bouwplaats in elkaar geklikt. Door gebruik te maken van digitalisering wordt in ketens gewerkt, waarin *system integrators* een bepalende rol vervullen, die nu vaak door aannemers ingenomen wordt. En net als in de automotive industrie zal er in de fabriek geproduceerd worden naar specifieke criteria, die zijn opgegeven door individuele huiseigenaren.

Experimenteren is dus belangrijk in deze periode van klimaattransitie. We zijn op zoek naar goede voorbeelden, nieuw gedragsrepertoire en narratieven die invulling geven aan die gezochte samenwerking. We kunnen leren van eerdere en huidige transitie. Een vroegere transitie betreft de opkomst van de sociale woningbouw na de Woningwet van 1901. In de aanloop daartoe bestonden er misstanden en dreigde er maatschappelijke ontwrichting. De Jordaan kende veel kelderwoningen. Het was een wijk die zich kenmerkte door ziektes, opstanden en oproer. Toen kreeg je woningbouwcorporaties die voor het eerst voor arbeiders gingen bouwen. In het begin ging dat gepaard met vallen en opstaan, maar na verloop van tijd zijn er hele mooie wijken gebouwd. Toenmalige experimenten leidden tot arrangementen waarin goed, op tijd en betaalbaar kon worden gebouwd. Zo zal het mogelijk ook nu gaan in het samenbrengen van de *human* en *other-than-human* werelden. Het *design framework* kan bijdragen aan een andere kijk op natuur en de rol die mensen daarin spelen in de vormgeving van ruimte en de veerkracht van buurtgemeenschappen. Vanuit nieuwe narratieven in de mindsets van betrokkenen kan een nieuw gedragsrepertoire ontstaan. Die nieuwe wereld vraagt ook een andere manier van omgaan

met elkaar. Zo ontstaat een nieuwe arena van menselijke betrekkingen die nieuw gedachtengoed en nieuwe gedragingen tot normaliteit zal verheffen.

3. Onderzoek stand van zaken publieke ruimte

Hugo Verschoor Plug

This report is a contribution to the research project 'From Prevention to Resilience', funded by ZonMw. Motivated by the Covid-19 pandemic, this project explored how public space and forms of civic engagement can contribute to working towards more resilient urban neighborhoods. The project engaged a community of practice to inform the research and to disseminate and critically discuss research outcomes. This essay, and the bundle it is part of, is the outcome of one of these engagements. The author of this specific report was asked to map lessons learned about public space and its role in contributing to resilient cities, by reviewing relevant national and municipal policy documents.

CITE AS:

Verschoor Plug, H. (2023) Onderzoek stand van zaken publieke ruimte. In Boon, B., Suurenbroek, F., & M. de Waal (Eds.), *Public Spaces and Urban Resilience: State of affairs in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University of Applied Sciences

Public Spaces and Urban Resilience: State of the art in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives.

Onderzoeksvraag:

Nu Covid-19 naar de achtergrond is verdwenen, hoe zien we de rol en kwaliteit van de publieke ruimte op buurt- en wijkniveau terug in de ruimtelijke beleidsproducten op landelijk niveau en de masterplannen en concrete ontwerpen op gebiedsniveau? Specifiek voor de grote en middelgrote Nederlandse steden – en het landelijk beleid.

Inleiding

Wat is de stand van de publieke ruimte in Nederland, nu de COVID-19-pandemie langzaam uit ons bewustzijn verdwijnt? Wat kunnen we constateren over deze ruimte waar het openbare leven zich afspeelt, waar mensen elkaar tegenkomen en ontmoeten?

Wordt het beschouwd als een 'restruimte' die overblijft als alle functionele en economische vragen van de infrastructurele stad zijn beantwoord? Of vertegenwoordigt het de ruimte waar het sociale en culturele gezicht van de stad zichtbaar wordt? Waar veel van de maatschappelijke opgaven op korte en lange termijn kunnen worden opgelost? En waar de ecologische en maatschappelijke veerkracht van de stad samenkomt?

Op zoek naar antwoorden hebben we een quickscan op twee landelijke en zes gemeentelijke beleidsdocumenten uitgevoerd. Aan de hand van twaalf vragen zijn quotes uit de acht documenten geselecteerd. De quotes beschrijven het effect van de uitzonderingssituatie COVID-19 op de openbare ruimte en geven inzicht in de rol die deze kan spelen bij het oplossen van de stapeling van maatschappelijke opgaven op korte en lange termijn. De quickscan wordt afgesloten met een reeks beschouwende opmerkingen.

De documenten "Mooi Nederland" van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en "Grote opgaven in een beperkte ruimte" van het Planbureau voor de leefomgeving (PBL) vertegenwoordigen het landelijk perspectief. De omgevingsvisies van de zes gemeenten Amsterdam, Breda, Den Haag, Groningen, Rotterdam en Zwolle laten de gemeentelijke visies op de publieke ruimte zien.

Openbare ruimte

1. Spelen de ervaringen van COVID-19 een rol in de manier waarop tegen de openbare ruimte wordt aangekeken?

Groningen: *"We zien dat de coronacrisis heeft geleid tot een herwaardering van de eigen wijk of buurt en de openbare ruimte."*

Amsterdam: *"Corona heeft tegenstellingen nog eens extra aan het licht gebracht – sommige bevolkingsgroepen en sommige buurten blijken extra kwetsbaar. Duidelijk wordt hoe belangrijk de kwaliteit van buurten en de kracht van lokale netwerken zijn."*

Breda: *"De echte lessen over wat Corona doet met onze inrichting en het gebruik van de leefomgeving moeten nog worden getrokken. In positieve zin zijn we in ieder geval onze leefomgeving meer gaan waarderen en meer gaan gebruiken. Dit heeft ook zijn weerslag. Zo zijn rustige gebieden veel drukker geworden."*

PBL: *"In sommige sterk verstedelijkte gebieden is er een tekort aan recreatieruimte, wat in het afgelopen coronajaar scherp zichtbaar werd: sommige natuur- en recreatiegebieden moesten regelmatig worden gesloten."*

2. Op welke manier worden in de visies opgaven (zoals de openbare ruimte) aangegaan, sectoraal of integraal?

Rotterdam: *"De keuze voor een visie die sectorale beleidsontwikkeling in zijn kracht zet en samenbrengt tot een geïntegreerde ruimtelijke aanpak op stedelijk niveau, is een bewuste keuze. Thematische opgaven worden integraal benaderd. Via sectoraal beleid kan de omgevingsvisie worden uitgevoerd."*

BZK: *"De afgelopen jaren benaderen we ruimtelijke ordeningskwesties onbedoeld steeds meer sectoraal en verkokerd. Dat leidt onder meer tot te weinig groen in de nabije leefomgeving."*

Den Haag: *"Uitgangspunt is dat opgaven integraal uitgewerkt zullen worden in de Haagse omgevingsvisie. Op dit moment zijn ze nog sterk sectoraal geformuleerd. De hoofdopgaven bieden daarmee onvoldoende oplossingen voor de wicked problems waar we momenteel voor staan, zoals klimaatverandering en sociale ongelijkheid"*

Amsterdam: *“Het verwezenlijken van de in deze visie neergelegde ambities en transities is in de huidige context alleen mogelijk is door anders, meer integraal, op een opener manier, aan de stad te werken.”*

Breda: *“De Omgevingsvisie vormt een belangrijke stap in de beleidsontwikkeling en doet dit vanuit integraal, langjarig perspectief op de fysieke leefomgeving.”*

3. Spelen maatschappelijke (sociale) en ecologische (klimaat) ambities een rol bij de beschrijving van de openbare ruimte?

BZK: *“Meer ruimte voor natuur, klimaatadaptatie, bewegen en ontmoeten. Groene en gezonde netwerken in de stad zijn een noodzakelijk element in het leefbaar houden van steden in de toekomst, de ruimte is beperkt en vraagt om combinatie van functies.”*

Groningen: *“We verdichten en het wordt drukker op straat. Onze visie is een pleidooi voor meer groen en openbare ruimte, met meer plekken voor ontmoeting en bewegen. Een leefbare stad is gebaat bij bebouwing en straatprofielen die prettig voelen op ooghoogte en bij een enigszins informele inrichting van de openbare ruimte. Bomen en groen vormen daarbij een substantieel en herkenbaar onderdeel van het straatbeeld.”*

Den Haag: *“Een openbare ruimte die tot verblijven en ontmoeten uitnodigt, draagt bij aan vermindering van overlast en de opbouw van sociale cohesie. Ook een goede infrastructurele verbinding tussen kwetsbare wijken en de rest van de stad kan bijdragen aan de veerkracht van kwetsbare wijken. We willen de buitenruimte zó ontwerpen en in standhouden dat verschillende functies elkaar bekrachtigen en gedrag- en gebruikspatronen stimuleren die de leefbaarheid en sociale cohesie vergroten.”*

Amsterdam: *“De keuze voor rigoureuus vergroenen van de stad krijgt voor een flink deel zijn beslag in de openbare ruimte. Groen in straten en op pleinen dient meerdere doelen. Het draagt bij aan de leefbaarheid, klimaatbestendigheid en geeft ruimte voor ontspanning.”*

Zwolle: *“De stedelijke buitenruimte is er niet alleen voor mensen. De stad wordt voor de natuur steeds belangrijker. De bermen van Zwolle staan vol met (zeldzame) planten die de leefruimte zijn voor insecten en andere dieren. Bomen en struiken geven voedsel en een plek om te schuilen en te nestelen. Deze natuur is op zichzelf belangrijk en is ook voor de leefbaarheid en gezondheid van mensen essentieel.”*

4. Is er onderscheid tussen openbare ruimtes in centrumgebieden ten opzichte van woonwijken?

Zwolle: *“Het centrumgebied is het kloppende hart van onze stad. Stadsstraten vormen de aders waarmee oude en jonge stadsdelen verbonden zijn met het centrum. Stadsstraten vormen het decor voor het dagelijkse leven. Het zijn de belangrijkste openbare ruimtes van de stad en tegelijkertijd bieden ze ruimte voor een mix aan functies, zoals winkels, cafés, kappers, boekenzaken, restaurants, wonen etc.”*

Breda: *“We werken aan aantrekkelijke groene routes voor hardlopen en wielrennen vanuit het centrum en (woon)wijken richting het buitengebied en door groengebieden in en rond de stad en dorpen.”*

Amsterdam: *“Wijken, die nu nog vaak sociaaleconomisch minder succesvol zijn, krijgen stap voor stap ook de ruimtelijke voorwaarden die de rest van de stad zoveel succes hebben gebracht. De gebruiksintensiteit zal toenemen en het belang van de openbare ruimte als ontmoetingsruimte en als bindmiddel voor bestaande en nieuwe bewoners, bezoekers en werknemers wordt groter.”*

Den Haag: *“Met name in de woonwijken Den Haag Zuidwest en Binckhorst en in het centrum (Central Innovation District) zullen aanzienlijke aantallen nieuwe woningen gebouwd worden. Deze gebieden zullen alleen aantrekkelijk worden met een goed functionerende openbare ruimte en de aanwezigheid van maatschappelijke voorzieningen.”*

Groningen: *“Leefkwaliteit begint bij de voordeur: daar vinden de meeste sociale ontmoetingen plaats. Mensen willen niet alleen zijn en binnen zitten. Ze willen erop uit, elkaar ontmoeten, even een praatje maken, bewegen, gezond blijven. Een aantrekkelijke openbare ruimte en bereikbare passende voorzieningen dragen hieraan bij.”*

BZK: *“Vele wijken gebouwd tussen 1950-1980 onder het principe van functiescheiding en met een eenzijdig woonaanbod, raken op dit moment sleets, zijn kwetsbare wijken en voldoen niet meer aan de woonwensen van nu. Daarentegen hebben ze vaak een ruime en groene opzet. Er liggen mooie kansen om hier aantrekkelijke wijken van te maken die ruimte bieden voor een divers woning- en voorzieningenaanbod en een aantrekkelijke en natuur- en klimaatadaptief ingerichte openbare ruimte.”*

5. Wordt er een ideaal toekomstbeeld geschetst voor publieke ruimte?

BZK: *“In de stad van de toekomst zal een gezonde, natuur- en klimaatinclusieve en autoluwe openbare ruimte centraal staan. Dit geldt zowel voor bestaand bebouwd gebied, als voor nieuw te ontwikkelen gebieden aan de randen van de stad. Deze ambitie stelt hoge eisen aan de openbare ruimte. Er is meer groen in en om de stad nodig, omdat groen zorgt voor het verminderen van hittestress en wateroverlast, ruimte biedt aan het versterken van de biodiversiteit en het menselijk welzijn in de stad vergroot. Omdat er steeds meer mensen in de stad wonen, is er meer ruimte nodig om te kunnen ontmoeten en ontspannen in de buitenlucht. Stedelijke verdichting vraagt om slimme ontwerpen, waarbij wordt voorgesorteerd op het veranderende klimaat en stadsnatuur overal aanwezig is. In plaats van geparkeerde auto’s, zal ruimte worden gemaakt voor lopen en fietsen, groen en water.”*

Rotterdam: *“Goed groeien doen we door ruimte te maken voor gezond en fijn leven in de stad. In een compacte stad waar alles dichtbij is, pakken Rotterdammers sneller de fiets. We willen een groenere, waterrijke en klimaatbestendige stad: zo wordt de stad weerbaar voor extremer weer. We stimuleren gezond gedrag doordat er meer ruimte is voor sport en bewegen in een schonere buitenlucht. Groen nodigt mensen uit om naar buiten te gaan, te recreëren en elkaar te ontmoeten. Groen draagt bij aan de biodiversiteit van de stad. Een stadslandschap dat vol is van leven, is aantrekkelijk voor mens, dier en natuur. We blijven werken aan het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving. Met een goede verdeling tussen de gebouwde omgeving, groen en cultuur, zorgen we voor balans tussen rust en reuring.”*

Amsterdam: *“De nieuwe buurten kennen een prettige afwisseling tussen rustig wonen en levendige straten en pleinen en er is volop groene kwaliteit. Ze hebben een dichtheid aan wonen en werken die ruimte laat voor voldoende groen, openbare ruimte, voorzieningen en sportvelden. Dat betekent dat complete buurten het uitgangspunt is, niet maximale dichtheid. In buurten is in gebouwplinten ruimte gemaakt voor bedrijvigheid en voorzieningen. In de hele stad wordt het ruimtebeslag van de auto verminderd om plaats te maken voor actief vervoer, verblijven en meer groene kwaliteit.”*

Zwolle: *“Vijftig procent van het stedelijk gebied bestaat uit buitenruimte. Van een achtertuin in Assendorp, het schoolplein in Zwolle-Zuid tot de straten en wijkparken van de gemeente. De buitenruimte is essentieel voor het functioneren van de stad. Zonder goede (toegankelijke) buitenruimte is een stad niet meer dan een samenraapsel van*

gebouwen. De buitenruimte vormt het cement dat de stad bij elkaar houdt en biedt lucht, licht en ruimte om gezond en gelukkig te leven. Niet alleen voor mensen, maar ook voor planten en dieren.”

6. Wordt er een link gelegd tussen ruimtelijke inrichting, sociale kwaliteit en groen?

Breda: “Een groene gemeente draagt deze bij aan gezonde bewoners. De aanwezigheid van groen nodigt uit tot bewegen en werkt rustgevend. Overgewicht, hartproblemen, hoge bloeddruk en/of cholesterol en problemen met hormoonspiegels worden erdoor verminderd. Groen stimuleert ook positieve gevoelens. Personen ervaren minder woede, depressie of angstgevoelens wanneer zij zich in een groene omgeving bevinden. Ook is een groene omgeving een goede remedie tegen stress. Daarnaast stimuleert groen ontmoetingen tussen jong en oud en draagt het bij aan de sociale cohesie binnen de wijk.”

Rotterdam: “Klimaatadaptatie beschouwen we als een vanzelfsprekend onderdeel in iedere ontwikkeling in de Rotterdam. In de gebouwde omgeving, openbare ruimte en tuinen. Daarnaast zetten we ons in voor gemengde wijken waar mensen zich mee verbonden voelen, goede scholen en voorzieningen in elke wijk. Veilige en toegankelijke routes naar werk en voorzieningen. Een aantrekkelijke openbare ruimte die voor iedereen toegankelijk is, die zich leent voor intensief en gevarieerd gebruik en voor ontmoeting.”

PBL: “Als we de galerijflats uit de jaren zestig en zeventig vergelijken met bijvoorbeeld de besloten hofjes die in de afgelopen jaren zijn gebouwd, wordt duidelijk dat de belevingswaarde ook refereert aan een gevoel van onder andere geborgenheid en herkenbaarheid. In het perspectief van mensen op hun dagelijkse omgeving speelt de sociaalpsychologische ervaring van ruimte een belangrijke rol.”

7. Worden ook andere opgaven specifiek gekoppeld aan de openbare ruimte?

PBL: “De systeemmaatregelen om hittestress en wateroverlast te voorkomen, zijn doelmatiger als ze worden gecombineerd met algemene maatregelen om de kwaliteit van de leefomgeving te verhogen. Hierbij kan worden gedacht aan vijvers, singels of grachten, parken, bomen langs de straat, energiezuinige woningen, veel ‘groen en blauw’ in de stad en aansluiting daarvan op het landelijk gebied.”

BZK: "Groenblauw ingerichte netwerken in de stad en regionaal bieden ruimte om te lopen, sporten en ontmoeten, van voordeur tot in het buitengebied. Daarnaast vervullen zij een taak in het bevorderen van biodiversiteit, waterretentie en het tegengaan van hittestress."

Zwolle: "Het is voor een stad die dichter bebouwd wordt nóg belangrijker om iedereen een goede buitenruimte te bieden. Hier ligt een relatie met de opgaven van bijvoorbeeld klimaatadaptatie en de energietransitie. Deze kunnen de kwaliteit van de buitenruimte versterken. Meer groen in de stad gaat hittestress tegen en houdt water vast. Het zorgt daarnaast voor een gezonde leefomgeving en geeft ruimte voor planten en dieren."

Amsterdam: "Amsterdam biedt een leefomgeving voor vele organismen. In de stad leven zo'n 6.000 verschillende soorten dieren in het wild. Het samenleven van mens en dier in de stad vraagt om rekening houden met elkaar, ook bij ruimtelijke ingrepen. Dat is van belang voor de dieren én de mensen, want natuurinclusiviteit en biodiversiteit zijn levensvoorwaarden voor ons allen."

Breda: "Groen zuivert de lucht en heeft een positief effect op de luchtvochtigheid. De combinatie van beide zorgt voor een betere concentratie en minder last van hoofdpijn. Bovendien vermindert een hoge variëteit aan inheemse bomen en planten en een hoge biodiversiteit de kans op immuunziekten, zoals astma, ziekte van Crohn en allergieën. Door minder verharding en meer groen en water bieden we schaduw en verkoeling op warme dagen."

Rotterdam: "Rotterdam zet in op vitale wijken waarin een heleboel opgaven samenkomen: de energietransitie, klimaatadaptatieve ingrepen en sociaaleconomische opgaven. Deze pakken we in samenhang op om de wijken toekomstbestendig te maken. In alle wijken zetten we in op een divers aanbod van woon- en werkruimte en is de openbare ruimte op orde."

8 Wordt er aangegeven waarin dit nader wordt geconcretiseerd en toegepast?

BZK: "Ten behoeve van de groenblauwe netwerken ontwikkelen we inrichtingsprincipes en normeringen voor ruimte voor groen in straatprofielen."

Breda: *“Met de Bredase Groen- & Parknorm leggen we vast dat bij elke nieuwe ontwikkeling, minimaal twintig procent van de nieuwe woonbuurt of het nieuwe werkterrein wordt ingericht als groene openbare ruimte. En dat er natuurinclusief gebouwd wordt. Bij elke herinrichting van de bestaande openbare ruimte streven we naar een toename van het groenoppervlak van minimaal tien procent.”*

Breda: *“We streven ernaar dat elke inwoner in 2030 op pantoffelafstand (200 meter) van een park, een bos of het buitengebied woont. De pantoffelafstand betekent dat we een opgave hebben voor vijf nieuwe parken: één in Breda-West, twee in het centrum, één in Prinsenbeek en één in Bavel.”*

Rotterdam: *“Sporten en bewegen is booming in Rotterdam. Het informele sportgebruik neemt toe en heeft een extra boost gekregen door corona. De openbare ruimte wordt benut door bijvoorbeeld wandelaars, hardlopers en bootcampgroepjes of urban sporters. Het Rotterdamse mobiliteitsbeleid laat zien dat ruimte anders ingericht kan worden. In 2019 is Rotterdam als wandelstad op de kaart gezet met het programma Walk21. Dit heeft geleid tot een nieuwe blik op de inrichting van de straten en pleinen.”*

Zwolle: *“De gemeente realiseert voldoende sponswerking door, samen met inwoners en bedrijven, kleinschalige aanpassingen te realiseren aan de openbare ruimte en het eigen terrein (tuinen, daken, regentonnen), die het water waar mogelijk vasthouden en vertraagd afvoeren.”*

Veerkracht (resilience)

1. Welke rol spelen de begrippen veerkracht of resilience?

PBL: *“Het ‘vastgelopen’ stikstofbeleid heeft duidelijk gemaakt dat niet alleen de veerkracht van de fysieke leefomgeving grenzen kent, maar dat er ook grenzen zijn in het ontwerpen en benutten van beleidsinstrumenten en rekenmethoden om ‘de randen op te zoeken’ in de economische benutting van de leefomgeving.”*

Amsterdam: *“De waarde van veerkracht: een duurzame stad en samenleving, die crisisbestendig is en die condities levert om zelfredzaam te kunnen zijn, je thuis te kunnen voelen en zeggenschap te hebben over je eigen buurt. Amsterdam moet een stad zijn die inclusief is, met mogelijkheden voor ontplooiing en emancipatie en betekenisvolle ontmoetingsplekken in gebouwen en in de openbare ruimte.”*

Groningen: *“We zetten vanuit het gedachtegoed van positieve gezondheid in op de transformatiedoelen: preventie, eigen regie en sociale veerkracht van inwoners, ondersteuning in het alledaagse en samenredzaamheid (bewonersinitiatieven). De leefwereld van onze inwoners staat hierbij centraal.”*

Den Haag: *“Een aanzienlijk deel van de bevolking in Den Haag is kwetsbaar voor financiële, gezondheids- en werkloosheidsproblematiek. De ambitie is om deze kwetsbare wijken veerkrachtiger te maken in de toekomst.”*

Breda: *“In Breda stellen we de kwaliteit van leven voorop. We zorgen voor een uitnodigende, groene en gezonde omgeving om in te wonen, werken, leren, ontspannen en op te groeien. We gaan uit van het gedachtegoed van positieve gezondheid. We leggen hierbij het accent op de veerkracht van mensen en op wat hun leven betekenisvol maakt.”*

Rotterdam: *“Zuid vol veerkracht betekent toekomstbestendig zijn op het gebied van economie, sociale samenhang, klimaatverandering, energie en circulariteit. Dat gaat over systemen, programma’s en ruimtelijke randvoorwaarden, maar begint bij de Zuiderling zelf. Sociale interactie en goed ‘samenleven’ in de toenemende diversiteit op Zuid wordt steeds belangrijker.”*

2. Worden de begrippen veerkracht en resilience aan een specifiek schaalniveau gekoppeld?

PBL: *“Het nieuwe kabinet staat voor grote opgaven op het gebied van de leefomgeving. Er moet een groot aantal nieuwe woningen worden bijgebouwd, om de opwarming van de aarde te beperken moeten er locaties worden gevonden voor windmolens en zonnepanelen, en door klimaatverandering, de landbouw, woningbouw en bedrijvigheid staat de draagkracht van de bodem, het water en de biodiversiteit onder grote druk. Al deze opgaven komen samen op het beperkte grondgebied van Nederland.”*

Amsterdam: *“Amsterdam ligt op een kwetsbare plek. Zeespiegelstijging, droogte en extreme neerslag en een dalende bodem bedreigen op langere termijn de bewoonbaarheid van heel laag Nederland.”*

Groningen: *“We zetten in op een langjarige, integrale, gebiedsgerichte aanpak om tot sterke wijken en dorpen te komen met gezonde, sociaal veerkrachtige inwoners. Ruimtelijke ingrepen die zorgen voor participatie, ontmoeting, sociale contacten, gezond*

gedrag en het afschalen van dure zorg dragen in deze gebieden bij aan het verstevigen van de sociale basis.”

Rotterdam: “Ambitie: Iedereen op Zuid voelt zich welkom en thuis, uitgenodigd om zich te ontplooien en te (blijven) wonen. Daarbij heeft Zuid voldoende veerkracht om te gaan met de economische transitie. Doel: De sociaaleconomische positie van Zuid versterken door het optimaal benutten van de aantrekkelijkheid van Rotterdam.”

3. Zijn er ‘ontwerpelementen’ of ‘activiteiten’ die aan veerkracht bij kunnen dragen?

Rotterdam: “Nieuwe inzichten die horen bij Zuid vol veerkracht zijn: Investeren in betekenisvolle ontmoetingsplekken en routes: het multifunctioneel inzetten van voorzieningen vergroot de kans op toevallige ontmoetingen. Dit geldt ook voor een slimme situering langs routes van functies, verblijfsmogelijkheden en haltes.”

Breda: “Wijk- en dorpscentra zijn belangrijke ontmoetingsplekken. We streven ernaar dat deze centra vitaal blijven en dat ze een sterkere lokale verzorgingsfunctie krijgen. We faciliteren andere invullingen van vrijkomende panden en vrijkomende locaties in de omgeving als de transformatie bijdraagt aan het toevoegen van (maatschappelijke) voorzieningen, (flexibele) werkplekken en/of (betaalbare) woningen, dan wel nieuwe woonvormen. Door de aanloop en reuring in de omgeving van wijk- en dorpscentra te benutten, zijn werk en voorzieningen voor iedereen nabij en wordt de ontmoetingsfunctie versterkt.”

Amsterdam: “Uitgangspunt zijn complete buurten, dus gemengde, stedelijke wijken als sociaal veilige leefgemeenschappen, met maatschappelijke functies, werkfuncties, winkels, cultuur, mogelijkheden voor kinderen om er fijn op te groeien. Bewoners kunnen voor veel in hun eigen buurt terecht. Ze voelen zich eigenaar van hun buurt en dragen ook zelf bij aan de kwaliteit van de leefomgeving. Dit is een opgave voor stadmaken.”

Amsterdam: “Nabijheid als ordenend principe is hierbij heel belangrijk. Hierdoor zijn mensen, en vooral kwetsbare groepen, eerder geneigd zijn naar buiten te gaan. Dit draagt bij aan het tegengaan van eenzaamheid en nodigt uit tot alledaags bewegen: lopend of fietsen naar winkel, buurthuis of het groen.”

Den Haag: “De Resilience Strategie Den Haag verdeelt 41 initiatieven over 3 schaalniveaus (veerkrachtige mensen, leefbare wijken en sterke stad). Hieronder vallen

bv. Klimaatadaptatie en resilience in het onderwijs, Vreedzame Wijk en Urban Waterbuffer”

4. Is er sprake van een aparte dienst o.i.d. waarin veerkracht en resilience centraal staan?

Rotterdam: *“Team Resilient Rotterdam met Arnoud Molenaar als Chief Resilience Office. Daarnaast is Arno Bonte wethouder duurzaamheid, luchtkwaliteit, energietransitie en resilience.”*

Den Haag: *“Resilient The Hague team met Anne-Marie Hitipeuw als Chief Resilience Officer.”*

Beschouwende opmerkingen

COVID-19

Het valt op dat COVID-19 in 7 van de 8 beleidsplannen een rol speelt. De effecten op de leefomgeving worden nog niet eenduidig beschreven. Zo is het bijvoorbeeld de vraag of de trek naar de stad, die in de afgelopen decennia groot was, na de huidige coronacrisis ook groot blijft. In ieder geval heeft COVID-19 de kijk op de openbare ruimte veranderd. Tegenover positieve perspectieven, waarin de coronacrisis heeft geleid tot een herwaardering van de eigen wijk en de openbare ruimte, staan echter ook waarschuwendes blikken, die wijzen op de kwetsbaarheid van bevolkingsgroepen en buurten, die door COVID-19 nog eens extra aan het licht zijn gekomen. Duidelijk is dat de aandacht voor de publieke ruimte door de pandemie is toegenomen.

Openbare ruimte

Volgens het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) zijn de afgelopen jaren ruimtelijke ordeningskwesties steeds meer sectoraal en verkokerd benaderd. Het Planbureau voor de leefomgeving (PBL) constateert dan ook een roep om meer nationale regie en beschrijft twee mogelijke beleidsopties:

- Het Rijk stelt een nationaal integraal omgevingsbeleid op en neemt zelf belangrijke ruimtelijke afwegingen
- Het Rijk stelt decentrale overheden in staat om op urgente thema's zelf ruimtelijke afwegingen te maken

In 5 van de 6 gemeentelijke beleidsplannen is een duidelijke tendens zichtbaar om op een integrale manier aan de openbare ruimte van de steden te werken. Zo kunnen meerduidige opgaven (wicked problems) zoals de klimaatverandering en sociale ongelijkheid effectiever worden aangepakt.

In alle beleidsdocumenten wordt de combinatie van ecologische én sociale waarden van de publieke ruimte in een verdichtende stad benadrukt. Als het gaat om het oplossen van de stapeling van opgaven in deze beperkte stedelijke ruimte, bieden de omgevingsvisies echter weinig concrete handvatten. Wél ideale toekomstbeelden. De problemen en uitdagingen die ontstaan als in de openbare ruimte te véél moet worden opgelost, worden door het Planbureau voor de leefomgeving treffend verwoord:

“Verdichting kan schuren met de groeiende behoefte aan groene openbare ruimte in de stad (ontspanning, beweging, gezondheid, koeling) en met de toenemende noodzaak van binnenstedelijke groenblauwe ruimte voor klimaatadaptatie. Ook worden twijfels geopperd over de ruimtelijke kwaliteit bij hoge dichtheden en is de stedelijke infrastructuur niet altijd berekend op een grote toename van het aantal inwoners.”

Het is opvallend, dat de openbare ruimte in veel beleidsdocumenten beschouwd wordt als onderdeel van een (groenblauw) netwerk. De verbindingen (groene routes, stadsstraten) worden vanuit ecologisch perspectief (bv. de groene scheggen van Amsterdam) én vanuit sociaal perspectief (bv. stadsstraten als aders waarmee oude en jonge stadsdelen verbonden zijn met het centrum in Zwolle) beschreven.

Alle beleidsdocumenten zien de (her)inrichting van de openbare ruimte als een grote kans de om bestaande (naoorlogse) woonwijken een kwaliteitsimpuls te geven. Het BZK beschrijft helder de kansen die hier liggen:

“Vele wijken gebouwd tussen 1950-1980 onder het principe van functiescheiding en met een eenzijdig woonaanbod, raken op dit moment sleets, zijn kwetsbare wijken en voldoen niet meer aan de woonwensen van nu. Daarentegen hebben ze vaak een ruime en groene opzet. Er liggen mooie kansen om hier aantrekkelijke wijken van te maken die ruimte bieden voor een divers woning- en voorzieningenaanbod en een aantrekkelijke en natuur- en klimaatadaptief ingerichte openbare ruimte.”

In de beleidsdocumenten wordt de openbare ruimte, naast ecologische en sociale, ook andere kwaliteiten toegedicht. Het draagt bij aan de visie van de gezonde stad, aan de

uitvoering van de verduurzamingsopgave en de mobiliteitstransitie. Waar deze kwaliteiten uitgaan van de mens, beschrijven twee omgevingsvisies (Amsterdam en Zwolle) de openbare ruimte ook vanuit het perspectief van planten en dieren. De omgevingsvisie van Amsterdam verwoordt het al volgt: *“Natuurinclusiviteit en biodiversiteit zijn levensvoorwaarden voor de dieren én de mensen.”*

Veerkracht (resilience)

Deze begrippen spelen geen rol in de landelijke beleidsdocumenten.

Opvallend is dat de term “veerkracht” in 5 van de 6 gemeentelijke beleidsdocumenten wordt beschreven in het kader van eigen regie en zelfredzaamheid (Social resilience). Slechts 1 gemeente (Zwolle) schrijft over de “veerkracht van onze delta” (Climate resilience). In de omgevingsvisie van de Amsterdam wordt “veerkracht” nauwelijks, maar “kwetsbaar(heid)” zeer veel gebruikt. Kwetsbaarheid wordt vanuit meerdere perspectieven beschreven: kwetsbare buurten en bevolkingsgroepen (Social resilience), kwetsbare ligging en landschappen (Climate resilience), kwetsbare economie (Economic resilience).

Deze Engelse termen komen uit het document “Resilient Rotterdam, Strategie 2022-2027” en zijn 3 van de 7 Resilience-thema’s van de integrale Rotterdamse aanpak voor het weerbaar en veerkrachtig maken van de stad. Rotterdam is, net als Den Haag, toegetreden tot het 100 Resilient Cities netwerk, een wereldwijd samenwerkingsverband van 100 steden, die werken aan hun capaciteiten om met de risico’s en uitdagingen van de 21e eeuw om te gaan.

Concretisering

Publieke ruimte speelt een belangrijke rol in de landelijke en gemeentelijke beleidsdocumenten. Hierin wordt een breed en divers beeld geschetst van de gewenste gebruiks-, belevings- en toekomstwaarden van de openbare ruimte in een verdichtende stad.

Hoe kan dit beeld worden geconcretiseerd?

Zoals geconstateerd bieden de omgevingsvisies weinig concrete handvatten om direct aan de slag te gaan met het omzetten van de geschilderde toekomstbeelden. De omgevingsvisie is als document te abstract om direct een doorvertaling naar planvorming mogelijk te maken. Wel worden ambities en tendensen zicht- en vergelijkbaar.

Publieke ruimte wordt in de beleidsdocumenten omschreven als de ruimte waar mensen genieten van de stad én waar de stapeling van stedelijke opgaven op korte en lange termijn gaat worden opgelost. “Hoe intensiever de stad wordt gebruikt, hoe belangrijker het is dat een buitenruimte plezier geeft.” staat in de omgevingsvisie van Zwolle, die de openbare ruimte daarna treffend beschrijft als het “cement dat de stad bij elkaar houdt”.

Nu is het zaak om de handleiding te schrijven, hoe dit cement concreet kan worden toegepast.

Bronnen:

Mooi Nederland, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, juli 2022

Grote opgaven in een beperkte ruimte, Planbureau voor de leefomgeving, april 2021

Omgevingsvisie Amsterdam 2050, Een menselijke metropool, juli 2021

Omgevingsvisie Breda, Breda, sterk en veerkrachtig, juli 2021

Omgevingsvisie Den Haag 2050, Denk mee over de toekomst. Samen maken we de stad, september 2021

Omgevingsvisie Groningen, Levende ruimte, december 2021

Omgevingsvisie Rotterdam, De Veranderstad, december 2021

Omgevingsvisie Zwolle, Ons Zwolle van morgen 2030, september 2021

4. Veerkrachtige publieke ruimte vraagt om integrale blik

Denise Vrolijk

This article is a contribution to the research project 'From Prevention to Resilience', funded by ZonMw. Motivated by the Covid-19 pandemic, this project explored how public space and forms of civic engagement can contribute to working towards more resilient urban neighborhoods. The project engaged a community of practice in order to inform the research and to disseminate and critically discuss research outcomes. This article, and the bundle it is part of, is the outcome of one of these engagements. The author of this specific article was asked to interview professionals from Dutch municipalities, to collect lessons learned from the Covid-19 pandemic about public space and its role in contributing to resilience.

CITE AS:

Vrolijk, D. (2023) Veerkrachtige publieke ruimte vraagt om integrale blik. In Boon, B., Suurenbroek, F., & M. de Waal (Eds.), *Public Spaces and Urban Resilience: State of affairs in Dutch cities and exploring human and non-human perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University of Applied Sciences

Dit artikel is geschreven op basis van interviews met stedelijke strategen, project- en programmamanagers, stadsbouwmeesters, landschapsarchitecten, mobiliteitsadviseurs en resilience-experts van zes Nederlandse gemeenten. De ervaringen en beweringen in de tekst komen voort uit die interviews. Samen geven ze een beeld van de stand van zaken op dit moment. Het thema veerkracht wordt in alle gemeenten opgevat vanuit klimatologische, economische en sociale opgaven. Het verschilt per gemeente op welke (combinatie van) opgave(n) de nadruk ligt.

Hoe veerkrachtig is onze publieke ruimte na de coronapandemie? De cirkels in het gras, de 1,5-meterafstandsbordjes, rijen bloempotten of dranghekken om voetgangersstromen te scheiden – ze zijn al een hele tijd verdwenen. Bijna vergeten zelfs. Wat heeft de hernieuwde belangstelling voor de publieke ruimte, en het ervaren van een toenemende druk op die ruimte ons geleerd?

Interviews met experts in drie grote steden (Rotterdam, Utrecht en Amsterdam) en drie middelgrote steden (Haarlem, Apeldoorn en 's-Hertogenbosch) laten zien, dat er op zijn minst een versnelling is bereikt in het integrale denken en doen. In de veerkrachtige openbare ruimte krijgen klimaatadaptatie, energietransitie, groen, sociaal-maatschappelijke kansen en ruimte voor ontmoetingen gelijke aandacht. Maar bovenal: we hebben weer oog voor de behoeften van mensen. Dit vraagt om andere ontwerpelementen en andere werkprocessen, waarbij we samen de veerkrachtige ruimte maken. Een weerbare en toekomstbestendige publieke ruimte, met kansen en een plek voor iedereen.

Ideaalbeeld

Of de coronapandemie ons ideaalbeeld van de publieke ruimte heeft veranderd, is niet eenduidig te zeggen. In vrijwel alle gemeenten heeft de pandemie ervoor gezorgd dat er in ontwerp en beleid een versnellingslag is gemaakt. De druk op de ruimte, en de behoefte hier samen op een veilige en sociale manier gebruik van te maken, is evident geworden. Dit beeld zit in ons collectieve geheugen. Daardoor is het veel minder dan voorheen, nodig om met argumenten te overtuigen dat een andere inrichting van de publieke ruimte nodig is. De coronapandemie heeft dit al laten zien. Alle gemeenten hebben volop aandacht voor verblijfsplekken. De voetganger en fietser krijgen ruim baan. In veel steden komen meer

dertigkilometerzones en autoluwe wijken. Aan de dominantie van de auto lijkt een einde gekomen. In Rotterdam worden doorgaande verkeersstromen zoveel als mogelijk niet meer door de stad geleid. In de Maastunnel is zelfs een rijstrook weggehaald, die wordt ingericht voor HOV-busvervoer. Het is een klein voorbeeld van een bredere blik.

De coronapandemie heeft geholpen in de overtuiging, dat de publieke ruimte er werkelijk toe doet. Voor de pandemie was in de omgevingsvisies al aandacht voor een duurzame groen- en waterstructuur, versterken van de biodiversiteit, tegengaan van hittestress, ruimte voor de energietransitie en duurzame mobiliteit. Maar ook het mogelijk maken van ontmoetingen en verblijfsplekken. En het creëren van maatschappelijke waarde in een sociaal inclusieve publieke ruimte, waar plek is voor iedereen. Hoewel veel thema's al langer speelden, is het belang van een integrale aanpak in beleid en ontwerp tijdens de coronapandemie steeds duidelijker geworden. Vooral ook door te ervaren waar het knelt.

Druk op de ruimte

Een aandachtspunt is bijvoorbeeld de toegenomen ruimte voor terrassen van de horeca. Tijdens de pandemie ingezet om horecaondernemers de mogelijkheid te bieden een deel van hun inkomsten te behalen. Nu nog actief, omdat er nog uitgestelde belastingen betaald moeten worden, en de steunmaatregelen ook in de terugbetalingsfase zijn gekomen. De grotere terrassen nemen stoepen, parkeerplekken en speelruimte op pleinen in beslag. Hoe ga je hier mee om, als je niet alleen kijkt naar het ruimtebeslag, maar ook de sociaaleconomische problemen van de horeca-exploitant in ogenschouw neemt? Wat is zijn/haar behoefte? En wat zijn de wensen en behoeften van de andere ruimtegebruikers? Hoe maak je hier beleid voor, dat recht doet aan alle belangen? En hoe creëren we ook op deze plekken de overmaat die nodig is om de publieke ruimte veerkrachtig te maken?

Of alle sporters die hun plekje in de publieke ruimte hebben opgeëist? Hoe ga je daar mee om? Nemen zij te veel ruimte in van spelende kinderen? Sommige ouders vinden van wel. En ook natuurliefhebbers zagen de druk op de parken, duinen, stranden en groen in en rondom de stad toenemen. Hoe kun je al die bewegingsstromen in de openbare ruimte in goede banen leiden?

Het besef dat de energietransitie leidt tot een groot ruimtebeslag is nog niet voldoende doorgedrongen, is het algemene geluid. Hoe passen we de nieuwe energiestations in de bestaande stad? Ze zijn immers aanmerkelijk groter dan de huidige transformatorkastjes. Het zijn fabriekjes, die lijken op een kleine sportzaal. Welke ruimtedruk brengt dit met zich

mee? En hoe is die op te lossen? Kunnen de werkstations kleiner, in pandig of op een andere manier een plek krijgen? Binnenstedelijk, of aan de stadsranden? En wat betekent dit voor de veerkracht van de publieke ruimte? In de naoorlogse buitenwijken is een overmaat aan groene ruimte, die niet altijd ten volle wordt benut. Kunnen de werkstations hier bijvoorbeeld een plek krijgen? En kunnen we de oude Vogelaarwijken, waar een laag zelfbeeld is, inzetten als dé duurzame energieleveranciers van de stad? Wat zou dat doen met de beleving in de wijken, en de betekenis ervan voor de stad?

Kortom: hoe maak je een aantrekkelijke openbare ruimte voor iedereen? Als je met die brede blik kijkt naar de publieke ruimte, en voor alle thema's die spelen voldoende aandacht en ruimte wil creëren, dan ontkom je niet aan een integrale blik. Dat is in alle gemeenten overduidelijk.

Integrale aanpak

Hoe die integrale blik zijn weerslag vindt in ontwerp en beleid, verschilt. Rotterdam kent een chieft resilience officer en heeft Bospolder-Tussendijken aangewezen als dé veerkrachtige voorbeeldwijk van de toekomst. Amsterdam en Utrecht hebben een eigen innovatieafdeling. Apeldoorn heeft zich met kookboeken en een inspiratieboek sterk gemaakt voor kansen in de buitenruimte. In Haarlem houdt de stadsbouwmeester zich bezig met het integrale vraagstuk. En in 's-Hertogenbosch is Station-Oost een mooi voorbeeld van een integrale gebiedstransformatie.

Algemene deler is de aandacht voor veerkracht. Het aanpassingsvermogen aan de klimaatverandering is in alle steden een vast onderdeel van de planvorming. Dat was het voor de coronapandemie ook al. Maar het besef dat meer groen en water in de publieke ruimte noodzakelijk is voor het welzijn van mensen, heeft door de pandemie wel een boost gekregen. Net als de behoefte aan ontmoetings- en verblijfsplekken. Het verschilt per stad of een 5-minuten, 10-minuten of 15-minuten range wordt aangehouden voor de afstand tot allerlei dagelijkse voorzieningen, waaronder groen en water, maar ook openbaar vervoer. Door integraal te kijken met de bewijslast van de coronapandemie als argumentatiekracht, krijgen ambtenaren meer voor elkaar. Denk hierbij aan het inzetten van nieuwe ontwerpelementen, werkprocessen en meer financiële ruimte.

Klimaatadaptieve ontwerpelementen

De klimaatmaatregelen leiden tot een ander ontwerp van de groene ruimte. In Rotterdam is meer aandacht voor getijdenparken en natuurvriendelijke, biodiverse oevers bij waterlopen. Ook wordt de beplantingssamenstelling aangepast aan extreme weersomstandigheden, zoals veel regen of lange droogte. De traditie om planten in beschermende bakken te zetten, die tegelijkertijd een mooi zitelement vormen, wordt ook nader bekeken. Voor de stand van het oppervlaktewater, zijn planten in de volle grond wellicht beter. Maar in die ondergrond moeten ook alle duurzame energieleverende elementen een plek krijgen. Dat is best een puzzel. Het kan helpen om samen met energieleveranciers reserveringen voor groen te maken in de ondergrond. De resilience afdeling van de gemeente Rotterdam werkt aan verschillende resilience scans, die als checklist kunnen dienen bij projecten en processen. Centrale vragen hierbij zijn: wat draagt het project bij aan de veerkracht van het project zelf en van de gehele stad? Het opstellen van een resilience kennisagenda kan bijdragen aan integraal werken.

Veilig verplaatsen

Veilige verplaatsingen zijn in vrijwel alle steden een belangrijk onderwerp. Rotterdam en Apeldoorn richten zich op 'kwiekroutes', wandel- en beweegroutes voor senioren, met goed begaanbare paden naar dagelijkse voorzieningen. Zonder obstakels en struikelgevaar, maar met voldoende bankjes om tussendoor te rusten. Een sticker op een lantaarnpaal nodigt mensen uit zo hoog als ze kunnen te reiken. Op bordjes en tegels staan beweegoefeningen, die ouderen alleen of met een groepje kunnen doen. Zo draagt de kwiekroute bij aan de fysieke en mentale gezondheid van ouderen.

In Haarlem en Amsterdam wordt nagedacht hoe je de verbeeldingskracht van kinderen een rol kunt geven in het ontwerp van de publieke ruimte. Voor kinderen is het belangrijk dat de route van huis naar school veilig is. Zodat ze zelf naar school kunnen lopen, en er minder autoverkeer is. Kinderen denken van kruispunt naar kruispunt: waar is het oversteken spannend? Vanuit dit gezichtspunt kunnen die routes veiliger gemaakt worden. Met als pluspunt dat wijken groener en autoluwer kunnen worden, omdat er minder autoverkeer rond de scholen is. Dit kan leiden tot een mentaliteitsverandering bij mensen: minder verplaatsen in de auto, en meer wandelen in de buurt. Zo kunnen we met elkaar denken in alternatieven. En ook tijdelijk situaties uitproberen. Bijvoorbeeld door een weekend lang alle auto's uit de straat elders te parkeren, en te ervaren wat deze extra ruimte doet met de straat en de mensen in de straat.

Herkenbare hoofd- en groenstructuren

De Rotterdamse stijl is een categorisering naar type straten, met een bijpassende inrichting en materialisering. Stadsstraten, boulevards en singels hebben allemaal hun eigen profiel en type inrichting. Zo ontstaat een herkenbare route van hoofdstructuren door de stad. Door een dubbele tweebaansweg te reduceren tot twee keer één rijbaan, kan de andere rijbaan groen ingericht worden met een fietspad als scheiding. Hier is meer ruimte voor klimaatadaptiviteit en ontmoeting.

Ook bij Station Oost in 's-Hertogenbosch wordt nagedacht over groene aders langs het spoor, die de verschillende delen van de omgeving met elkaar verbinden. Dat gaat nu heel anders dan bij de herontwikkeling van de Spoorzone 25 jaar geleden. Daar mist het groen en water. Door voor de start van de gronduitgifte de groene ruimtelijke structuur veilig te stellen, ontstaat een veerkrachtiger publieke ruimte. Het gebied wordt levendiger door recreatie en ontmoeting, en is beter weerbaar tegen veranderingen in het klimaat. Het groen is onderdeel van een breder natuurnetwerk dat de stad verbindt met de groene omgeving van bijvoorbeeld het recreatiegebied Oosterplas.

Haarlem ligt ook zo mooi gesitueerd in een natuurrijke omgeving. Net als Groningen, overigens. In beide steden is veel aandacht voor goede verbindingen met de groene omgeving. Vanuit het Haarlemse centrum ben je met een kwartier in Overveen, de Kennemerduinen en Bloemendaal. Vanuit Groningen fiets je via het Reitdiepdal zo naar Winssen. Of de andere kant op naar Norg in Drenthe. Ook die groene verbindingen naar buiten de stad, dragen bij aan het welzijn van de inwoners. In Rotterdam zijn er zelfs speciale groene ov-haltes, die je naar de natuur leiden.

Veerkrachtige gebouwen

Als we het ontwerp inzetten als middel om na te denken over verschillende scenario's, dan kunnen we de veerkracht van de publieke ruimte op alle vlakken vergroten. Gewoon door te voorspellen, of iets uit te proberen. Een andere blik kan ons helpen om deze samengestelde vraagstukken beter te beschouwen. Wat we daarbij niet moeten vergeten, is de rol van de gebouwen in de publieke ruimte. Die moeten ook meedoen met de veerkracht. Bijvoorbeeld: woon je zeshoog op een studio, en ga je naar buiten, wat kom je dan tegen onderweg? Aan die overgang van binnen naar buiten, levert het ontwerp van de gebouwen een belangrijke bijdrage. De voorzieningen in de gebouwen zijn ook bepalend voor de beleving van een route voor de publieke ruimte.

Op de kruising van de Europaweg met de Schipholweg in Haarlem, ontstaat een ov-hub met nieuwe appartementen in hoge torens en een publiek programma in de plint. Hier komen ruimtelijke inrichting, sociale kwaliteit en groen bij elkaar. Alle gebouwen hebben groene daken, en tussen de gebouwen zijn collectieve groene ontmoetingsruimtes. Zo wordt de asfaltvlakte bij de Schipholweg verkleint, en komen er meer publieke voorzieningen. Samen met meer groen, een ondergrondse fietsenstalling en een sportvoorziening wordt dit een aantrekkelijke verblijfsruimte.

Flexibele scenario's

De flexibiliteit van gebouwen en publieke ruimte is bepalend voor het succes ervan. Beide moeten aanpasbaar zijn aan bijvoorbeeld weer een nieuwe pandemie, of de versnellende klimaatverandering die vraagt om meer waterberging. Hebben we in hoogbouw straks shelterplekken nodig bovenin de gebouwen, als het water blijft stijgen? Hadden we daar tien jaar geleden rekening mee gehouden? Of hebben we, net als in Hamburg, een tweede stadslaag nodig? Bijvoorbeeld met tiny houses, groene daken en ruimte voor duurzame energiewerkstations op daken van gebouwen? Een multifunctioneel dakenprogramma, dat zoveel mogelijk publiek toegankelijk is? Afgelopen zomer experimenteerde Rotterdam met de rooftopwalk. Een tijdelijke wandeling van 600 meter over daken met een tentoonstelling over creatief dakgebruik en met een 29,5 meter hoge loopbrug over de Coolsingel. Dit evenement is door 200.000 mensen bezocht.

Op het bedrijventerrein langs de A4 in de Haarlemmermeer is aan de randen ruimte gelaten voor de polder. Hier is geen zichtlocatie met panden pal langs de snelweg gemaakt, maar staan de bedrijfsgebouwen minimaal 250 meter uit de snelweg. Zo blijft de optie voor een klaverblad, parallelstructuur of waterretentie open, en wordt niet direct iedere millimeter volgebouwd.

Ontschotten van sectoren

De nieuwe ontwerpelementen hebben al een inclusief karakter en vragen om een integrale blik. Maar in veel gemeentes wordt nog sectoraal gewerkt. Of aan de fysieke ruimte, of aan de sociale ruimte in de stad. Een veerkrachtige stad vraagt om het ontschotten van die sectoren. Een ingrijpend proces, waarbij niet langer lineair gedacht kan worden, maar veel meer een iteratief proces nodig is. Hierbij gaat het eerder om een blauwdruk voor condities, dan om een blauwdruk voor de stad. Waarbij de overheid veel meer faciliterend, dan bepalend zou moeten zijn.

In dit proces krijgen de stedelingen zelf een veel grotere rol. Zij worden uiteindelijk eigenaar van de publieke ruimte, door die te gebruiken als ontmoetings- of verblijfsplek. De triple helix met overheid, industrie en kennisinstellingen kantelt naar een quadruple helix, waarin de burgers een belangrijke rol krijgen. In deze optiek is de stad niet langer een financieel model, waarvan het rendement helemaal is doorgerekend. In de veerkrachtige en rechtvaardige stad gaat het om maatschappelijk en sociaaleconomische rendement. Financieel gezien is een hoge investering op dit moment wellicht niet aantrekkelijk, maar op de langere termijn leidt die investering wel tot een hoog maatschappelijk rendement. Zo zouden we naar de stad moeten kijken. Dit gaat veel meer om een solidariteit van bezit, in plaats van privatisering van bezit.

Opgavegestuurd denken

Bij het maken van een veerkrachtige publieke ruimte staat opgavegestuurd en flexibel begroten, en opgavegericht werken centraal. Wat is er nodig voor de opgave waar we voor staan? Met wijkgericht en gebiedsgericht werken kom je achter die antwoorden. Op dit schaalniveau kunnen mensen uit de wijk en de buurt meedoen en meedenken met de inrichting van de publieke ruimte. Ze kunnen vertellen waar behoefte aan is, en hoe dat het beste in te passen is in het leven in de wijk. In Bospolder-Tussendijken, Rotterdam wordt bijvoorbeeld gewerkt met een burgerbegroting. Een wijkraad, de BoTu-raad, beslist hierover. Het nieuwe programma voor deze wijk wordt dus echt gestuurd vanuit de wijk. Dit vraagt om flexibiliteit in de organisatie, snelheid en tot in de vezels integraal werken. Dan hebben we het over het maken van netwerken. Een manier van denken die bij vrijwel alle gemeenten terugkomt.

Gebiedsgericht werken

In Apeldoorn wordt gebiedsgericht gewerkt met vitaliteitsagenda's per wijk. Hier staan ruimtelijke én maatschappelijke onderwerpen op de agenda. Anders dan tien jaar geleden, kom je hier dus niet meer weg met een ruimtelijk voorstel alleen. Toen werden veel aannames gedaan, pas achteraf was inspraak mogelijk. Dat moet nu anders. Bij de kwiekroutes voor senioren of een pumptrack voor jongeren worden, naast buurtbewoners en jongeren, ook fysiotherapeuten, sportcoaches, de schooldirecteur en de gymlerares van het verzorgingstehuis betrokken. Van tevoren wordt al nagedacht over het gebruik van de routes. Ook wordt geoefend met de gebruikers of het werkt. Dit is een stap verder dan het ontwerp alleen. Zo wordt de koppeling gelegd tussen het ruimtelijke en maatschappelijke doel van de projecten.

Redeneer vanuit de behoefte van toekomstige gebruikers, op de schaal van de buurt. Hier voelen mensen zich thuis en weten waar behoefte aan is. Dit geeft de beste kans op een veerkrachtig gebruik van de publieke ruimte. En komt het initiatief veel meer uit de samenleving zelf. Denk hierbij in netwerken, en niet te klein. Het is de rol van de gemeente om de buurtbewoners te faciliteren in hun behoeften. Begin daarom al in een vroege fase het gesprek met de buurt.

De verschillen tussen buurten zijn groot. In grotere steden zijn sommige buurten meer een 'doorgangshuis' en voelen mensen zich minder betrokken. Of hebben geen computer. Een mix van online en offline participatie, met inzet van intermediairs en sociaal ondernemers, kan een zo breed mogelijke groep betrekken. En wellicht kan het coronaloket en het maatwerkexpertiseteam een voorbeeld zijn om het integrale werken te stimuleren.

Kansen voor de wijk

Stadsbreed liggen er volop veerkrachtige kansen. Klimaatbestendig en sociaal. Toch worden op dit niveau alleen de grote lijnen uitgezet, bijvoorbeeld in omgevingsvisies. En dan vooral op de klimaatbestendige thema's. Op stadsniveau worden afwegingen gemaakt over geld en politiek. De echte maatschappelijke kansen liggen in de wijken. Daar waar mensen zich thuisvoelen en weten wat er speelt. Waar ze mee kunnen doen, denken en beslissen.

Bij vrijwel alle steden is er een groot verschil tussen de ruimtedruk in het stadscentrum en de omliggende wijken. In alle centra is het gevecht om de ruimte het grootst, waarbij de grote steden het met voorsprong winnen van de middelgrote steden. De grootstedelijke centra zijn in hoog tempo aan het 'verfietseren'. Hier is het een moeilijke puzzel om de noodzakelijke overmaat voor klimatologische en maatschappelijke veerkracht te realiseren. In de naoorlogse wijken als Papendrecht in Utrecht, Nieuw-West in Amsterdam of Schalkwijk in Haarlem heeft de publieke ruimte die overmaat wel. Verdichten van deze non-descripte publieke ruimte biedt kansen voor sociale verbetering, die kan leiden tot imagoverandering. Bijvoorbeeld door deze wijken als dé duurzame energieleveranciers voor de hele stad te positioneren. In de naoorlogse wijken is nog voldoende ruimte voor de grotere duurzame werkstations. Door hier samen met de buurtbewoners en gebruikers van de ruimte na te denken over oplossingen, op maaiveld of een tweede stadslaag op het dak, komen de veerkrachtige kansen naar voren.

In iedere wijk of buurt is veerkracht een omgevingsgebonden vraagstuk, dat het beste opgelost kan worden met de omgeving zelf. Een integrale blik is onmisbaar. Voor veel gemeenten is hier nog een wereld te winnen. Binnen de organisatiestructuur zelf, en in de manier van werken als facilitator voor wijk- en gebiedsgerichte netwerken. Een mooie opgave, met maximaal veerkrachtige kansen.

